

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

5 oktober 1966

51e jaargang, no. 2562

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

<i>Drs. J. J. Klant:</i> Informatief en ceremonieel	1019
<i>Drs. G. de Man:</i> De Miljoenennota 1967; hinken op twee gedachten..	1020
<i>Prof. Dr. W. Hessel:</i> De verkenning voor 1967..	1024
<i>Prof. Dr. J. Pen:</i> Een inkomenspolitiek voor 1967?	1026
<i>Prof. Dr. W. J. van de Woestijne:</i> Enige opmerkingen over conjunctuur en begroting	1029
<i>Drs. R. Schöndorff:</i> Begroting 1967: inzicht en uitzicht	1031
<i>Prof. Dr. J. H. Christiaanse:</i> Het dekkingsplan	1033
<i>Prof. Dr. J. Tinbergen:</i> Begroting en ontwikkelings- hulp	1036
<i>Dr. Drs. A. C. R. Dreesmann:</i> Metastabiel evenwicht? ...	1037
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i> Geld- en kapitaalmarkt ..	1040

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Informatief en ceremonieel

DE leek die nog nooit een Miljoenennota heeft gezien, denkt aan een in cijfers gedrenkt, dor en zeer zakelijk stuk, dat weliswaar overal in het land emoties wekt, maar toch meer lijkt op een dienstregeling dan op een roman. Hij heeft het mis. Alleen de uiterlijke verzorging al maakt dit werkje in tien hoofdstukken met twaalf bijlagen tot een vriendelijke aanwezigheid in het kantoortje, het woonvertrek en de wachtkamer. De pastelkleurige omslag is rustig, de letter kloek en de witte marges zijn wijd om het lezen te kunnen afwisselen met afwezig mijmeren of voor het driftig zetten van vraag- en uitroeptekens. Een volgend jaar zou er misschien nog een enkele foto kunnen worden opgenomen: het Kabinet trendmatig starend in de structurele ruimte of een ontevreden boer die aan de spenen trekt van het Landbouw-Egalisatiefonds.

Maar belangrijker dan de beklagen van drukinkt en papier zijn toch die van het proza dat erdoor wordt vervoerd. Het onderscheidt zich door korte zinnen en een opgewekte, vastberaden toon. Helaas beoordelen Kamerleden, die zelf vaak brave voorlezers van nauwelijks te begrijpen lint- en slingerzinnen zijn, een Minister niet op de kwaliteiten van zijn zinsbouw. Anders behoorde deze begroting met algemene stemmen te worden goedgekeurd. Ondanks een aantal krakerige formuleringen kan de staccato-taal van deze Miljoenennota ten voorbeeld worden gesteld aan de samenstellers van departementale stukken die — ten spijt van f. 4,8 mrd. voor onderwijs en wetenschappen — er nog altijd van uitgaan dat schrijven niet op praten lijken mag.

Het proza van Miljoenennota's kan worden onderscheiden in ten minste twee soorten. Door middel van de eerste, die wij als „informatief proza” kunnen aanduiden, wordt meegedeeld dat de regering iets gaat doen of niet doen wat zij zou willen doen. Men verneemt er bijv. uit dat de rijksuitgaven meer dan twintig miljard zullen bedragen en dat de belastingen zullen worden verhoogd om ze te verlagen. De tweede soort is het „ceremoniële proza”, dat bestaat uit het lossen van saluutschoten en het uitspreken van bezweringsformules. Daartoe behoort bijv. de obligate passage die aan een welbekend hedendaags verschijnsel is gewijd en onafwendbaar tot een uitspraak leidt die luid applaus verdient: „De inflatie dient dan ook met krachtige middelen zoveel mogelijk in haar oorzaken te worden bestreden” (blz. 10).

Minister Vondeling staat er om bekend dat hij de tituluurfranje wil afschaffen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het informatieve proza van zijn Miljoenennota, dat in het algemeen helder is en bondig, beter is geslaagd dan het ceremoniële. Een Minister van Financiën behoort tegenwoordig zijn begroting in te dienen met een duidelijk vertoon van structureel normbesef om daarmee Kamerleden te bezweren die begerig zijn naar nog meer. Ook in deze Miljoenennota wordt er dus het nodige over „ruimte” gezegd, maar op het ceremoniële hoogtepunt gaan de woorden soms tolleren. De zegswijze: „de begroting zal voldoen aan het trendmatige begrotingskader” (blz. 6) bijv. is geen Nederlands, maar Kneuterdijs. Wie, na te hebben begrepen wat wordt bedoeld met „voldoen aan een kader”, wil weten wat het kader is, verneemt dat het kader „een vastliggend financieel kader”, een schip? nee: een „kwantitatief kader” (blz. 21) is, want: „Bij het trendmatige begrotingsbeleid, zoals dit toepassing vindt op de rijksbegroting, wordt de begrotingsruimte gevormd door de groei van de belastingmiddelen, die bij ongewijzigde tarieven en (?) een bepaalde progressiefactor voortvloeit uit de trendmatige stijging van het reële nationale inkomen, en de toeneming van de niet-belastingmiddelen” (blz. 21). Wie na deze zin, die buiten het kader van het prijszwaardige proza valt, nog voor raadselen staat, zal in het kader van dit nummer van „E.-S.B.” ongetwijfeld een oplossing vinden.

Amsterdam,

J. J. KLANT.

De Miljoenennota 1967

Hinken op twee gedachten

Inleiding

DE economisch-politieke doelstellingen, die de regering met de ontwerp-rijksbegroting voor 1967 wil verwezenlijken, zijn in hoofdzaak van tweeërlei aard. Enerzijds beoogt het Kabinet haar programma tot verhoging van het relatieve peil der collectieve voorzieningen, zij het in een wat langzamer tempo, verder tot uitvoering te brengen, terwijl er anderzijds naar wordt gestreefd, gezien de huidige conjuncturele omstandigheden, een matigende invloed van de begroting op de conjunctuur te doen uitgaan.

Dit laatste wil de regering bereiken door de groei van de uitgaven voor verschillende overheidsstaken, waaronder woningbouw en onderwijs, enigermate af te remmen. Zij meent dat met deze matiging en met de voorgestelde fiscale maatregelen de begroting voor 1967 conjunctureel alleszins aanvaardbaar is.

De door de regering voorgestelde maatregelen dragen naar onze mening duidelijk de sporen van het compromis, dat het gevolg is van de strijd om de voorrang tussen structurele en conjuncturele doeleinden en van de spanning tussen de door de regering noodzakelijk geachte verhoging van het peil der collectieve voorzieningen en de wens om een verhoging van de belastingdruk te voorkomen.

Het gevaar bestaat nu, dat door al deze elkaar weerstreurende doeleinden de beperkingen, die de regering in haar ambitieuze programma heeft aangebracht om de conjunctuur te matigen, niet voldoende zullen blijken te zijn om tot het gestelde doel te leiden, waardoor noch het structurele, noch het conjuncturele aspect van het regeringsbeleid voldoende tot zijn recht zal komen. Een eventueel in 1967 optredende ontspanning zal naar onze mening dan ook in hoofdzaak worden veroorzaakt door de „botte bijl” van de monetaire politiek, waarvan met name de particuliere investeringen en de particuliere woningbouw de dupe worden.

Het peil der rijksuitgaven

Uit tabel 1 blijkt, dat de totale rijksuitgaven (inclusief financiële transacties) zich in de periode van 1958 t/m 1964, met uitzondering van 1961, bewogen op een niveau van 24 à 26 pCt. van het netto nationaal inkomen. In 1965 steeg dit percentage, zowel als gevolg van het beleid van het in dat jaar opgetreden Kabinet als door uitgavenoverschrijdingen onder de voorgaande regering, tot ongeveer 27, terwijl het in 1967 door de thans door de regering voorgestelde afremming van de groei van verschillende uitgaven weer enigszins zal dalen.

Hoewel de beoordeling van de ontwikkeling van het niveau der rijksuitgaven in belangrijke mate een zaak is van politieke appreciatie, kan er toch los van politieke voorkeuren wel iets over worden gezegd. Met name kan worden gesteld, dat er diverse overheidsstaken zijn, waarvoor de uitgaven thans, in verband met bepaalde structurele ontwikkelingen in onze samenleving, noodzakelijk sneller moeten toenemen dan het nationaal inkomen, indien men de economische groei en de leefbaarheid van ons land niet

TABEL 1.

Totale rijksuitgaven in procenten van het netto nationaal inkomen

	Netto nationaal inkomen tegen marktprijzen a) (in f. mln.)	Totale rijksuitgaven b) (in f. mln.)	Uitgaven in pCt. van het netto nationaal inkomen
1958 ..	32.410	8.052 c)	24,8
1959 ..	34.740	9.040	26,0
1960 ..	38.820	9.420	24,3
1961 ..	41.080	11.178	27,2
1962 ..	43.970	11.484	26,1
1963 ..	47.920	12.342	25,8
1964 ..	56.340	14.463 d)	25,7
1965 ..	62.630	17.067 e)	27,2
1966 ..	69.900	18.859 f)	27,0
1967 ..	75.800	20.152 g)	26,6

- a) Cijfers ontleend aan de Miljoenennota 1967, tabel 9-3, blz. 68.
b) Cijfers ontleend aan de Miljoenennota 1967, bijlage 6A, blz. 97.
c) 1958 t/m 1963 rekeningcijfers.
d) Voorlopige rekening.
e) Vermoedelijke beloop.
f) Vermoedelijke uitkomsten.
g) Ontwerp-begroting.

in gevaar wil brengen. Hierbij valt te denken aan de uitgaven voor wetenschappelijk onderwijs (als gevolg van de zeer sterke groei van het aantal studenten), wetenschappelijk onderzoek (als gevolg van de snelle technische ontwikkeling), wegeaanleg (door de sterke uitbreiding van het autopark), recreatieve voorzieningen (als gevolg van verkorting van de arbeidstijd), ruimtelijke ordening (in verband met de steeds groter wordende bevolkingsdichtheid in ons land). Voorts zal ook de ontwikkelingshulp nog aanzienlijk moeten worden uitgebreid.

Daar staan uiteraard uitgavencategorieën tegenover, waarvoor de groei niet sneller behoeft te zijn dan die van het nationaal inkomen of daarbij zelfs kan ten achter blijven. Voorshands zullen evenwel — gezien de nog aanwezige achterstand en de aandrang, ook vanuit de particuliere sfeer, om deze in te halen — de eerstgenoemde uitgaven domineren, zodat aan een verdere relatieve stijging der uitgaven niet valt te ontkomen. Deze conclusie is geheel in overeenstemming met die van de beschouwingen in hoofdstuk 3.1 van de Miljoenennota over de groei van de uitgaven.

ABONNEMENTSPRIJS E.-S.B.

In verband met de steeds stijgende exploitatiekosten zien wij ons — onder goedkeuring van het Ministerie van Economische Zaken — genoodzaakt per 1 januari 1967 de abonnementsprijs van E.-S.B. te brengen op f. 39,— per jaar en de studentenabonnementen op f. 27,50 per jaar.

Directeuren N.E.I.

Hoewel het niet mogelijk is exact aan te geven bij welk uitgavenpeil evenwicht bestaat tussen collectieve en particuliere bestedingen — dit hangt bovendien mede af van de samenstelling der overheidsuitgaven — lijkt het ons niet onwaarschijnlijk, dat de feitelijke maatschappelijke en economische ontwikkeling ons zal dwingen een hoger uitgavenpercentage dan het huidige, bijv. 28 à 29 te aanvaarden ¹⁾. Een verhoging tot 28 pCt. zou op basis van het huidige nationaal inkomen een extra ruimte voor de overheid betekenen van ongeveer f. 1 mrd. Daarvoor zouden dan uiteraard de nodige compenserende maatregelen in de sfeer van de particuliere *consumptie* moeten worden getroffen.

Indien men per se een verdere stijging van het relatieve uitgavenpeil zou willen voorkomen en toch de collectieve voorzieningen op een hoger niveau brengen, kan er niet aan worden ontkomen de *overdrachtsuitgaven* aanzienlijk te verlagen. (In hoeverre dit toelaatbaar is, is een zaak van inkomensverdeling en dus van sociale rechtvaardigheid). Vóór alles is nodig bij de discussie over het peil der rijksuitgaven, dat men duidelijk stelt wat men wil en dat men de fiscale consequenties van uitgavenverhogingen wil aanvaarden (dit geldt niet in de laatste plaats voor het parlement) ²⁾.

Het trendmatige begrotingsbeleid

Het trendmatige begrotingsbeleid, zoals dat zijn uitdrukking vindt in de berekening van de voor uitgavenverhoging en autonome belastingverlaging tezamen trendmatig beschikbaar komende ruimte, heeft opnieuw aan overtuigingskracht ingeboet.

Het belangrijke punt bij dit beleid was oorspronkelijk, dat de beschikbare ruimte voor meerdere jaren werd vastgesteld, zodat men wist waar men voor een aantal jaren aan toe was. Terwijl dit beleid door een veelvuldig bijstellen van de ruimte voor plaats gehad hebbende prijsstijgingen en door herberekeningen en systeemveranderingen praktisch reeds gedeeltelijk was uitgehold, heeft men het meerjarig kader nu ook formeel verlaten doordat alléén voor 1967 de ruimte wordt bepaald. Het eventuele argument, dat dit is gebeurd, omdat volgend jaar een nieuw Kabinet

¹⁾ Bij de voorbereiding van dit artikel was nog geen kennis genomen van de tweede Nota inzake de ruimtelijke ordening. Uit de persberichten hebben wij wel de indruk gekregen, dat deze nota een ondersteuning vormt voor deze stelling.

²⁾ Het plan-Joekes was, of men het ermee eens is of niet, een voorbeeld van een consequente stellingname, hoewel daarbij geheel uit het oog werd verloren, dat politiek de kunst van het haalbare is.

zal optreden, snijdt geen hout, want de structurele ruimte is immers een „objectief” gegeven.

Voorts blijkt ook in 1966 weer, dat het uitermate moeilijk is om de in het jaar van uitvoering van de begroting optredende prijsstijgingen binnen de ruimte op te vangen en aldus een zekere tegendruk te geven. Men zou hier een vergelijking kunnen maken met het zgn. reële kaseffect van Patinkin, dat in de praktijk ook weinig om het lijf heeft.

De conclusie ligt voor de hand, dat het structurele begrotingsbeleid, zoals dat oorspronkelijk werd ontwikkeld, in feite niet functioneert. De oorzaak hiervan is, zoals we zagen, dat het in een tijd van voortdurende en aanzienlijke prijsstijging niet mogelijk is dit beleid te handhaven, tenzij de overheidssector steeds verder achterop raakt.

Een andere methode?

De vraag dringt zich op of er niet een andere, meer aansprekende, methode is om het kader voor het begrotingsbeleid aan te geven ³⁾. Naar onze mening zou daarbij o.a. kunnen worden gedacht aan de mogelijkheid het begrotingstekort en de *jaarlijkse wijziging daarin* een meer centrale plaats toe te kennen. Zou men erin slagen een redelijk objectieve maatstaf te vinden voor de vaststelling van de uit conjuncturele overwegingen voor het komende jaar noodzakelijke wijziging van het begrotingstekort, te berekenen op basis van de prognose van de economische ontwikkeling in het komende jaar, dan zou daaruit direct het voor het nieuwe begrotingsjaar maximaal toelaatbare begrotingstekort kunnen worden afgeleid. Daarmee zou men een uitermate eenvoudig en voor ieder aansprekend uitgangspunt hebben bij de opstelling van de begroting. Deze methode heeft bovendien het voordeel, dat structurele en conjuncturele doeleinden niet met elkaar in strijd komen, zoals thans wel het geval is, mits maar het begrotingstekort niet stijgt boven het maximaal toelaatbare tekort.

De conjuncturele impuls

Telkenjare wordt in de Miljoenennota een analyse gegeven van de betekenis van de rijksbegroting voor de conjunctuur. Men vergelijkt daartoe de van de begroting uitgaande impuls, zijnde de som van uitgavenverhoging, progressiewerking en autonome belastingmaatregelen (een belastingverlaging kan wat de invloed op de conjunctuur betreft, afgezien van een verschil in multiplierwerking,

³⁾ Prof. Pen heeft in een beschouwing over de Miljoenennota 1965 in *E.-S.B.* van 23 september 1964 daartoe ook suggesties gedaan. Zijn gedachten gingen met name uit naar het constant houden van het aandeel van de overheidsuitgaven in het nationaal inkomen.

(I. M.)

BELEG INTERNATIONAAL
BELEG IN **Interunie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

gelijk worden gesteld met uitgavenverhoging), uitgedrukt in een percentage van de uitgaven van het voorgaande jaar, met de stijging van het nationaal inkomen. Blijft dit percentage beneden dat van de stijging van het nationaal inkomen dan oordeelt men de begroting conjunctureel aanvaardbaar.

Het opvallende is nu, dat op grond van deze berekening de ontwerp-begroting vrijwel elk jaar conjunctureel aanvaardbaar of zelfs gunstig uitvalt. In de Miljoenennota 1964 heette het: „Door de progressiewerking behoudt de begroting aldus een remmende werking op de andere in 1964 werkzame impulsen. Zij voldoet dus aan het in het vorige hoofdstuk gestelde, te weten dat de overheidsfinanciën eerder remmend dan stimulerend op de conjunctuur zullen moeten inwerken”⁴⁾. In de Miljoenennota 1965 luidde het oordeel: „Het beeld van de begroting is daarmee in overeenstemming met de noodzaak van een restrictief beleid ter bevordering van het evenwichtsherstel”⁵⁾. In de Miljoenennota 1966 is de beoordeling iets voorzichtiger: „Onder deze omstandigheden kan niet worden gezegd, dat van de begroting 1966 een sterk remmende werking uitgaat. Toch mag zij — zoals zij zich nu voordoet — uit conjunctureel oogpunt aanvaardbaar worden genoemd”⁶⁾. En voor 1967 komt de minister tot de conclusie „Al met al wordt, op basis van de ontwerp-begroting, een uitkomst bereikt, die stellig gunstig afsteekt bij die van vorige jaren”⁷⁾.

Om inzicht te krijgen in de vraag hoe groot de conjuncturele impuls bij de uitvoering van de begroting werkelijk is geweest, wordt deze één, resp. twee jaar later opnieuw berekend op basis van de vermoedelijke uitkomsten, resp. het vermoedelijk beloop. Men vindt in de Miljoenennota naast de berekening van de impuls voor het komende jaar, dus ook steeds die voor het lopende en het afgelopen jaar.

In tabel 2 hebben wij de gegevens voor de jaren 1964 t/m 1967 bijeengebracht om te laten zien hoe de feitelijke conjuncturele werking van de rijksbegroting afwijkt van het optimistische beeld bij de opstelling daarvan.

Voor 1964 en 1965 blijkt de impuls dus 4 à 5 maal zo hoog te zijn als bij de ontwerp-begroting werd berekend, terwijl voor 1966 met een verdubbeling rekening moet worden gehouden. Nu staat daar tegenover, dat ook het nominaal nationaal inkomen sterker is gestegen dan aanvankelijk werd geraamd, doch deze stijging is aanzienlijk geringer dan die van de impuls. Bovendien zal de stijging van het nationaal inkomen mede zijn beïnvloed door de ongunstige ontwikkeling der begroting.

Indien de boven gesignaleerde tendentie zich ook in 1967 zou voordoen, moet er van de begroting weinig goeds voor de conjunctuur worden verwacht. De regering gaat er echter vanuit, dat zich in 1967 geen belangrijke tegenvallers zullen voordoen, zodat de realisatiecijfers niet

⁴⁾ Miljoenennota 1964, blz. 20. }

⁵⁾ Miljoenennota 1965, blz. 40. }

⁶⁾ Miljoenennota 1966, blz. 43. }

⁷⁾ Miljoenennota 1967, blz. 31. }

TABEL 2.

Van de rijksbegroting uitgaande conjuncturele impuls

Conjuncturele impuls uitgaande van de rijksbegroting voor	Volgens berekening in:			
	Miljoenennota 1964	Miljoenennota 1965	Miljoenennota 1966	Miljoenennota 1967
1964	3 a)	7,7 b)	14 c)	
1965		3,2 a)	15,7 b)	16,6 c)
1966			7,6 a)	13,7 b)
1967				5,5 a)

a) Ontwerp-begroting.
b) Vermoedelijke uitkomsten.
c) Vermoedelijke beloop.

aanzienlijk boven de begrotingscijfers zullen stijgen. Indien er in 1967 toch belangrijke tegenvallers zouden zijn en de loonontwikkeling anders verloopt dan de aangenomen stijging met 3,5 pCt. van de contractlonen, zou de vermindering van het begrotingstekort in de ontwerp-begroting t.o.v. de vermoedelijke uitkomsten 1966 uit conjunctuurpolitiek oogpunt toch wel eens kunnen blijken te klein te zijn. Wat de middelenzijde van de begroting betreft zij er op gewezen, dat de regering het belangrijkste conjunctuurpolitiek instrument, te weten de progressie, ook voor 1967 uit handen geeft.

Met betrekking tot de aangenomen loonstijging zij nog opgemerkt, dat een beperking van de stijging tot 4 à 4,5 pCt. — 3,5 pCt. is wel wat erg krap — heilzaam zou zijn voor ons prijspeil en derhalve ook voor onze concurrentiepositie. Maar de overheid zou, om dit te realiseren, bij de loononderhandelingen een veel sterkere positie moeten innemen.

Het belastingbeleid

Het beleid van deze regering heeft vanaf het begin van haar optreden duidelijk in het teken gestaan van de opvoering van het peil der collectieve voorzieningen en dus van een stijging van het relatieve peil der rijksuitgaven. Met betrekking tot de belastingen voert het Kabinet evenwel een onduidelijke en verwarring scheppende politiek. Dit wordt o.i. veroorzaakt door het feit, dat er in het Kabinet kennelijk krachten zijn, die zich tegen een verhoging van de belastingdruk — die het gevolg zou moeten zijn van het gevoerde uitgavenbeleid — ten zeerste verzetten.

We zullen trachten dit aan te tonen aan de hand van een tweetal voorbeelden, te weten de belastingspaarbrieven van vorig jaar, welk voorstel de regering overigens verder laat rusten, en de voorgestelde versnelde inning van de inkomstenbelasting.

Bij de opstelling van de begroting voor 1966 meende de regering de verhoging van een aantal indirecte belastingen te moeten compenseren door een verlaging van de loonen inkomstenbelasting, hoewel de ruimte daarvoor, gezien het uitgavenbeleid, niet aanwezig was. Niettemin moest er iets worden gedaan om de stijging van de belastingdruk te matigen. Men vond daartoe de constructie van de belastingspaarbrieven, waarbij iedere belastingplichtige, die over

(I. M.)

Met één aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

een heel jaar meer dan f. 100 loon- en inkomstenbelasting verschuldigd is, een verlaging zou krijgen van f. 100 (ongeacht het inkomen) in de vorm van een uit te reiken niet overdraagbare en niet beleenbare belastingspaarspaarbrief, welke na 5 jaar zou worden afgelost met een rente van f. 30. Voor wie minder dan f. 100 belasting verschuldigd is, zou de belasting tot nul worden teruggebracht. Op deze wijze zou de loon- en inkomstenbelasting worden „verlaagd” met f. 450 mln. (verlaging van de belastingdruk met 0,6 pCt.), terwijl met deze verlaging slechts een gering middenverlies gepaard zou gaan (nl. f. 25 mln. voor hen die minder dan f. 100 belasting over een heel jaar verschuldigd zijn). Wat er in feite gebeurde was echter slechts een toezegging tot verlaging van de belasting *over vijf jaar* met een bedrag van f. 130 per belastingplichtige, welke toezegging *direct* in het percentage voor de belastingdruk werd verwerkt.

Bij de voorbereiding van de begroting voor 1967 heeft de regering als belangrijk dekkingsmiddel gevonden de versnelde inning van de inkomstenbelasting⁸⁾. Ook hier zit, bewust of onbewust, het streven achter de stijging van de belastingdruk te remmen. De situatie is namelijk deze, dat het bedrag dat met de versnelde inning is gemoeid (f. 300 mln.) en dat normaliter in 1968 zou zijn ontvangen, niettemin tot de belastingbaten voor 1967 wordt gerekend en dus automatisch reeds in de belastingdruk voor 1967 is verwerkt. Toch zal de groep, die door de versnelde inning wordt getroffen, in 1967 f. 300 mln. extra moeten opbrengen, zodat feitelijk de belastingdruk 0,4 pCt. hoger is dan in de Miljoenennota wordt aangegeven, nl. 27,3 pCt. i.p.v. 26,9 pCt.⁹⁾

Zowel bij de belastingspaarspaarbrieven als bij de versnelde inning ziet men een streven, bewust of onbewust, de belastingdruk lager te doen lijken dan zij in werkelijkheid is, door een gedeelte van de lasten af te wentelen op de toekomst. Bij de belastingspaarspaarbrieven werd deze afwenteling op de toekomst gemotiveerd met de stelling, dat het beeld van uitgaven en middelen (m.n. rente en aflossing woningwetvoorschotten) over een jaar of vijf gunstiger zal zijn dan in 1966. Met betrekking tot de verhoging van de omzetbelasting, die in 1968 in de plaats moet komen voor het éénmalige voordeel van de versnelde inning, wordt in de slotbeschouwing van de Miljoenennota gesteld, dat als datum van ingang 1 januari 1968 is gekozen, omdat dit, naar de regering „stellig meent te mogen verwachten”, een gunstiger tijdstip zal zijn. Een nadere motivering waarom 1 januari 1968 een gunstiger tijdstip wordt geacht — men denkt kennelijk aan de gevolgen voor het prijspeil — zou wel op zijn plaats zijn geweest.

Hoewel de versnelde inning op zichzelf volkomen juist

⁸⁾ Het zou interessant zijn te weten wat voor extra kosten deze versnelde inning voor het Rijk meebrengt. De uitgave van de belastingspaarspaarbrieven zou een bedrag van f. 6 à 7 mln. per jaar hebben geveerd.

⁹⁾ Tabel 9-3, blz. 68.

is, zeker tegenover hen die loonbelasting betalen, moet toch de vraag worden gesteld of het wel terecht is dit zo plotse-ling en in één keer te doen. Een groot aantal belastingplichtigen zal hierdoor wellicht in liquiditeitsmoeilijkheden geraken. Was het niet beter geweest de versnelling van de inning over twee jaar uit te spreiden en daartegenover ook de omzetbelastingverhoging in twee fasen te splitsen, waarvan de eerste zou ingaan op 1 januari 1967? Daarmee zou het prijseffect van de stijging van de omzetbelasting meer in de tijd worden gespreid. Nu wordt het prijseffect helemaal naar de toekomst verschoven.

Het belastingbeleid maakt op de belastingbetalers een verwarde indruk nu er, gedwongen door de Europese integratie, een verschuiving moet plaatsvinden van de directe naar de indirecte belastingen¹⁰⁾. Het verdient aanbeveling onder deze omstandigheden het belastingbeleid niet nog ondoorzichtiger te maken door allerlei constructies, die uiteindelijk toch niet kunnen verhinderen, dat hogere uitgaven moeten worden gefinancierd uit hogere belastingen.

Conclusies

DE regering wil van de begroting een matigende invloed op de conjunctuur doen uitgaan. Wij hebben de indruk, dat, om werkelijk remmend te werken, de matiging in de uitgaven te gering is. Deze had groter moeten zijn of er hadden andere, primair conjuncturele, belastingmaatregelen tegenover moeten staan. Daarbij moet in het bijzonder worden gedacht aan de progressiewerking, die haar kracht in belangrijke mate verliest in 1967 door de tweede tranche van de verlaging-Witteveen. Nu bestaat het gevaar dat, door de matiging in de uitgaven, het naar onze mening zeer juiste structurele beleid niet geheel uit de verf komt, terwijl anderzijds het conjuncturele doel niet geheel wordt verwezenlijkt.

Dit enigszins pessimistische geluid kan niet worden weggenomen door de mededeling, dat het Rijk in 1967 niet op de kapitaalmarkt zal komen, omdat het hier slechts de open kapitaalmarkt betreft. Ondershands zal het Rijk via de voorinschrijfrekening f. 1.200 mln. aan de kapitaalmarkt onttrekken, waartegenover f. 560 mln. wordt toegevoerd door schuldaflossing.

Een eventueel in 1967 optredende ontspanning zal vrijwel geheel worden gerealiseerd door de monetaire politiek. Zou dan de conclusie moeten worden getrokken, dat van de begroting als conjunctuurpolitiek instrument alleen in de depressie gebruik kan worden gemaakt, terwijl we in de hausse zijn aangewezen op het ongenueanceerde middel van de monetaire politiek? Of is er wellicht toch nog een synthese mogelijk, waarbij de begroting en de monetaire politiek, samen met een geordend loonbeleid, ons voor economische moeilijkheden kunnen behoeden?

¹⁰⁾ s-Gravenhage.

Drs. G. DE MAN.

¹⁰⁾ Of deze verschuiving uit een oogpunt van inkomensverdeling gewenst is, lijkt onwaarschijnlijk. In het bijzonder de laagstbetaalden, die geen inkomstenbelasting betalen, lopen het gevaar de dupe te worden.

(I. M.)

1894 : aandeelhouder in ca. 200 ondernemingen

De verkenning voor 1967

DE gezichtspunten van waaruit we de *Macro-economische verkenning voor 1967* zouden willen beoordelen, zijn de conjuncturele en de structurele ontwikkeling, alsmede de instrumenten die door het beleid worden gehanteerd. Vooruitlopend op de resultaten van die beoordeling zouden we willen stellen dat het beleid conjunctureel gezien onvolledig en structureel gezien aarzelend is. Beide onvolmaaktheden hangen overigens, zoals nog moge blijken, ten nauwste met elkaar samen.

De bespreking van de verkenning bouwen we als volgt op. Begonnen wordt met de kern van de economische ontwikkeling. Achtereenvolgens staan we daarna stil bij de buitenlandse ontwikkeling en de invloed daarvan op onze export, de ontwikkeling van onze import, de daarachter liggende wijzigingen in het bestedingenpatroon en tot slot de taakstellingen op het gebied van lonen en belastingen. Op elk onderdeel nemen we de jaren 1966 en 1967 samen.

De kern der ontwikkeling

De kern van de ontwikkeling gedurende 1966-1967 is dat de overbesteding in 1966 een climax en een keerpunt zal bereiken, zodat in 1967 een overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans zal kunnen worden gerealiseerd. Men verwacht een overschot van f. 800 mln. Er zijn twee zeer belangrijke onzekerheden. Allereerst is het exacte moment van omslag onzeker. Het kan zowel eerder als later vallen. De tweede onzekerheid is het gevaar dat de ontwikkeling doorschiet. Dat is eerder geschied en wel na de overbesteding van 1956-1957. Overigens wijst de recente ontwikkeling er wel op dat er een substantieel verschil ligt tussen de theorie en de praktijk van de economische politiek. De mate, waarin de economische ontwikkeling werkelijk in de hand blijkt te kunnen worden gehouden, is niet bevredigend. We mogen ons nog gelukkig prijzen dat een sterke expansiedrang van onze en andere economieën er voor zorgt dat de storingen aan de zonzijde en niet, zoals vóór de oorlog, aan de schaduwzijde van de bergkam der economische stabiliteit ligt. Het lopen op die kam is ons echter nog steeds niet gelukt. Toen niet en nu niet.

Buitenland, export en invoer

De buitenlandse ontwikkeling is voor onze economie een gegeven. Overigens vinden we in andere landen soortgelijke bewegingspatronen als in ons land, al zijn er wel faseverschillen. Duitsland is een fase verder. Het Planbureau verwacht daar een herstel van de invoergroei. Ook België zal wat meer invoer kennen. Sterke expansie zonder directe moeilijkheden vinden we in Italië, Frankrijk en de Verenigde Staten. Al met al is het buitenklimaat voor onze economie dus gunstig tot gunstiger, hetgeen in onze exportcijfers weerspiegeld wordt. In 1965 en 1966 waren de stijgingspercentages 9 resp. 8,5. Voor 1967 wordt 10 pCt. verwacht. Duidelijk blijkt daaruit dat de export een stabiele stijging vertoont en blijft vertonen, derhalve onze exportpositie niet duidelijk werd aangetast door binnenlandse bewegingen. Deze laatste vinden we weerspiegeld aan de importzijde van de lopende rekening van de betalingsbalans. Het betalingsbalanstekort is dan ook

het resultaat van binnengebeurens. Datzelfde geldt voor het in 1967 te verwachten herstel.

Voor 1966 werd het tekort in mei van dit jaar lager geschat dan in de verkenning van het vorig jaar. In mei kwam men tot een tekort van f. 400 mln. Thans echter komt men tot het minder ongunstig bedrag van f. 300 mln. Het is namelijk gebleken dat de tegenvaller aan bijzondere gebeurtenissen is te wijten, die niet direct verband houden met interne economische bewegingen. Gegeven de taakstellingen voor de belasting- en loonpolitiek verwacht men een krachtig herstel in 1967. Er zal dan een surplus van f. 800 mln. kunnen worden gerealiseerd. Bij dit verloop zouden we twee kanttekeningen willen maken. De incidentele verslechtering was niet mis. Is het nu wel juist dat men deze toch laat doorwerken op onze economie via de monetaire effecten die aan een tekort verbonden zijn? Men levert het binnenlands economisch proces dan toch eigenlijk uit aan spontane storingen. Vervolgens schrikken we toch wel een beetje van die f. 800 mln. Een overgang van f. 300 mln. tekort naar f. 800 mln. overschot, een verschil dus van f. 1.100 mln., is toch wel bijzonder abrupt. Zij veronderstelt een beweging die na 1967 niet plotseling kan ophouden. Zou die beweging 50 pCt. van haar intensiteit verliezen — hetgeen niet gering is — dan komen we voor 1968 tot een overschot van f. 1.300 mln. Het komt ons dan ook voor dat het doorschieten van de economische ontwikkeling naar de andere kant er duidelijk in ligt opgesloten. Daarnaast zouden we de exportraming toch wel als een minimum raming willen zien. De geringe versnelling van 8,5 tot 10 pCt. is in het licht van de gunstige buitenlandse ontwikkeling gedurende 1966 en 1967 wel wat aan de lage kant.

Het bestedingenpatroon

Belangwekkend is de ontwikkeling van het patroon in de binnenlandse bestedingen, dat achter de overgang naar f. 800 mln. ligt. Tegenover een volumestijging van het nationaal produkt in 1966 en 1967 met 5 resp. 4 pCt. staat een volumestijging van de particuliere consumptie met 4,5 resp. 3,5 pCt. De groeivoet van de consumptie blijft dus achter bij die van het nationaal produkt. Conjunctureel gezien is dat echter niet noodzakelijk. De overbesteding is niet zonder meer mede te wijten aan een te sterke stijging van het consumptievolumen. Sinds 1958 heeft deze immers gelijke tred gehouden met de stijging van het nationaal produkt (beide met 57 pCt.) wat men bepaald niet kan zeggen van de particuliere en overheidsinvesteringen. Onder voorbehoud van nader te noemen factoren moeten we dus vaststellen dat de overbesteding niets anders was en is dan een overinvestering en derhalve de overheid er niet in is geslaagd een stabiele groei van de investeringen te bereiken. De particuliere investeringen stegen sedert 1958 met 89 pCt. en de overheidsinvesteringen met 100 pCt.

Zuiver conjunctuurpolitiek gezien is de overbesteding direct het gevolg van het overheidsbeleid. De overheid voerde een heel duidelijk pro-cyclisch beleid. Dat staat als een paal boven water. Daarentegen blijkt onder hetzelfde voorbehoud de loonpolitiek een uiterst ondergeschikte rol te spelen. De sterke loonstijgingen hebben noch de export noch de consumptieve bestedingen uit het evenwicht ge-

bracht. Wanneer de overheid een duidelijk conjunctureel verantwoord investeringsbeleid zou hebben gevoerd zou er geen vuiltje aan de lucht zijn.

Meer gedetailleerd nog het volgende: de investeringen in vaste activa in bedrijven stegen in 1966 met 7 pCt., dus sterker dan het nationaal produkt. Daarvan bleven de particuliere investeringen met een stijging van 4,5 pCt. bij het nationaal produkt ten achter, terwijl de investeringen in overheidsbedrijven een, de overbesteding versterkende, factor blijken te zijn. Zij stegen met 15 pCt. Daarnaast stegen de eigenlijke overheidsinvesteringen met 7 pCt., dus ook sterker dan het nationaal produkt. Duidelijker kan het niet. En wat zal 1967 te zien geven? De overheidsinvesteringen keren terug tot een stijging van 3 pCt. en de investeringen in vaste activa in bedrijven tot 0 pCt. Dit laatste betekent een daling van het absolute investeringsniveau aan het einde van 1967. Ook hier dus doorschieten.

We maakten een voorbehoud. Wat is namelijk het geval? Naast en verweven met de conjuncturele beweging is er een, althans beoogde, structurele beweging. Uit de ontwikkeling van de overheidsinvesteringen en de investeringen in de overheidsbedrijven blijkt duidelijk één structurele verschuiving, die zo niet door alle Kabinetten gewenst werd dan toch wel onvermijdelijk bleek. Het komt ons voor dat bedoelde investeringscategorieën inderdaad een groter aandeel in de nationale bestedingen dienen te hebben. Het komt ons ook voor dat deze structurele verschuiving nog wel enige tijd zal moeten doorgaan, wil althans de groeivoet van onze economie niet afnemen.

Gaat men er nu van uit dat bedoelde investeringen een groter aandeel zullen moeten vormen en ent men op deze structurele verschuiving de conjuncturele ontwikkeling, dan en alleen dan kan men stellen dat de consumptieve bestedingen hebben bijgedragen tot de overbesteding. Maar dan rijst ook de vraag of de overheid haar onvoldoende conjunctuurbeleid wel voldoende ondersteund heeft met een duidelijk structuurbeleid.

De taakstellingen

Het voor 1967 geraamde overschot op lopende rekening komt „op papier” tot stand via de loonpolitiek en de belastingpolitiek. Voor 1966 werd destijds een endogene raming voor de loonontwikkeling gemaakt die door de overheid al gauw als taakstelling werd overgenomen met als merkwaardig doch bepaald niet onbegrijpelijk gevolg dat de endogene raming niet uitkwam doch overtroffen werd. In bijzondere vorm trad hier een aankondigings-effect op. De overheid heeft ervan geleerd en nu het C.P.B. verzocht een voorlopige taakstelling op te nemen. Voor 1967 gaat het Planbureau dienovereenkomstig ervan uit dat de verhoging van de contractlonen gelijk zal zijn aan de produktiviteitsstijging, nl. 3,5 pCt. Dat dit een vrij willekeurige toepassing van de produktiviteitsregel is, bewijst wel het feit dat de stijging van het consumptieprijspeil op 4,5 pCt. wordt geschat. De reële contractlonen zullen dus dalen. Een zekere compensatie zal echter in de verlaging van inkomsten- en loonbelasting liggen. Afgezien van het realiteitsgehalte van deze loonraming rijst de vraag of dit nu een duidelijke structuurpolitiek is. Wanneer de overheid geen ruimte uit de consumptieve bestedingen wil creëren voor de overheidsinvesteringen, dan is er geen reden om de reële contractloonstijging te matigen als voorgesteld. Wil zij dat echter wel, dan moet zij niet tegelijkertijd de gemaakte ruimte weer teniet doen door de belastingverlaging. Derhalve hinkt men duidelijk op twee gedachten:

conjunctuurpolitiek zonder en conjunctuurpolitiek met een structurele verschuiving.

CONJUNCTUREEL gezien lijkt de begroting alleszins acceptabel. Dat is zeker het geval wanneer men de inkomsten met de uitgaven vergelijkt. Merkwaardig is dat de versnelde inning van de inkomstenbelasting niet, zoals zij in theorie steeds bedoeld is, anti-cyclisch wordt gehanteerd maar wordt gebruikt om te voorkomen dat er van het overheidsbudget een pro-cyclische werking uitgaat. Belangrijker is echter dat van een niveauverhoging van het overheidsbudget als zodanig een pro-cyclische werking uitgaat, het zgn. Haavelmo-effect, dat zich in een speciale vorm in versterkte mate voordoet.

We wezen er reeds op dat er een overinvestering plaats heeft in zowel de particuliere als de overheidssector. Wanneer de overheid via niveauverhoging van het budget meer ruimte wil creëren voor overheidsinvesteringen in een situatie waarin de particuliere investeringen een versnelling ondergaan, dan is het niet voldoende investeringsgeldens van de particuliere sector naar de overheidssector over te hevelen. De particuliere investeringen reageren immers zeer vertraagd op zulk een aderlating, terwijl de overheidsinvesteringen direct kunnen reageren en men dan nog kan volhouden dat bij vergelijking van inkomsten en uitgaven van de overheid de impuls van de overheid conjunctureel acceptabel is. De vertraging in de particuliere sfeer had alleen gecompenseerd kunnen worden door bijv. de versnelling in de belastinginning eerder toe te passen. Zou dat gebeurd zijn, dan zou die versnelling nu niet meer als dekkingsmiddel kunnen worden gehanteerd en zou de regering als team duidelijk voor de keuze hebben gestaan tussen trouw aan Wassenaar of meer ruimte voor overheidsinvesteringen. Nu heeft men politieke tegenstellingen kunnen verzoenen door de time-lag bij de particuliere investeringen buiten beschouwing te laten.

Maar laten we eens aannemen dat er wel een duidelijk conjunctuur- en structuurbeleid gevoerd werd, wordt en zal worden. Wat kan dan de rol van de loonpolitiek zijn? Ruimte scheppen voor meer overheidsinvesteringen, via een vertraging in de stijging van de consumptie ten opzichte van de produktie, is via de loonpolitiek alleen dan mogelijk wanneer de vraag- en aanbodverhoudingen op de arbeidsmarkt zulks toelaten en voorts een wijziging van de verdeling ten koste van de werknemers aanvaardbaar is.

Wanneer het waar is dat voor een zelfde groeivoet een versnelling van de particuliere investeringen noodzakelijk is, is een verruiming van de winsten nodig en dus terughouding in de loonkostenstijging. Om de doelstellingen „voldoende groei” en „redelijke verdeling” te combineren kan men denken aan spaarloon, investeringsloon of delen in de ingehouden winsten. Daarnaast staat echter de wenselijkheid van meer ruimte voor overheidsinvesteringen. Deze zou gecreëerd moeten worden ten koste van alle consumptieve bestedingen. Dat kan alleen via de belastingpolitiek, eventueel gecombineerd met spaarbevorderende maatregelen. Bij dit laatste ligt de aansluiting met het spaarloon e.d.

Resumerend menen wij dat de verkenning voor 1967 gebaseerd is op onduidelijkheden in conjunctureel en structureel opzicht, op een gevaarlijke haast om de betalingsbalans te herstellen en een loonpolitiek die twijfelachtig is in meer dan één opzicht.

Enschede.

W. HESSEL.

Een inkomenspolitiek voor 1967?

Tien procent is te veel

IN de jaren zestig beliep de gemiddelde jaarlijkse stijging van het Nederlandse loonpeil 10 pCt. Dat is te veel. Weliswaar heeft het bedrijfsleven de loonstijging „verwerkt”, want de produktie en de export zijn bevredigend gegroeid en de investeringen zijn gestaag doorgegaan. Ook kan men volhouden, dat de sterke loonstijgingen een aantal gunstige gevolgen hebben gehad. Velen zullen de toeneming van het werknemersaandeel in het nationaal inkomen als zodanig beschouwen (al was deze verschuiving waarschijnlijk ook wel bij een matiger loonaanwas tot stand gekomen). Hier en daar zijn ondernemers door de verzwarende loonkosten aangezet tot rationalisatie. Een aantal inefficiënte bedrijven werd uitgeweid, hetgeen op den duur tot een betere allocatie der produktiefactoren kan leiden. Maar tegenover deze voordelen staat het kennelijke nadeel van een voortdurende prijsstijging. Deze beliep in de afgelopen vijfjarige periode bijna 20 pCt.; verreweg het grootste deel daarvan komt op rekening van de loonkostenverhoging. Dat noemt men looninflatie.

De bezwaren tegen geldontwaarding zijn bekend, al worden zij soms versluierd door overdrijving („Une monnaie efficace est la condition de la liberté humaine. Croyez-moi, aujourd'hui comme hier, le sort de l'homme se joue sur la monnaie”¹⁾) en doordat men ze afschildert als gevaren die dreigen, in de nabije toekomst, als iets buitengewoon griezeligs en ongrijpbaars. In feite zijn de bezwaren niet toekomstig doch actueel, in de vorm van een aantal onbillijkheden, die niet minder onbillijk worden doordat de statistische lokaliseerbaarheid der slachtoffers niet meevalt. De wrange kanten van het inflatieproces kunnen niet worden afgedaan met de opmerking, dat de meeste bedrijven de loonstijgingen dan toch maar hebben opgevangen (en afgewenteld). Het is wel mogelijk, dat dit laatste ook zou zijn gebeurd met loonsverhogingen die nog twee of drie keer zo groot waren geweest als die welke wij hebben waargenomen (mits het buitenland een zelfde versterkte spiraal zou hebben doorgemaakt). De onbillijkheden worden niet minder door een dergelijke aanpassing der winstmarges, integendeel.

Bovendien belemmert de looninflatie de regeringspolitiek. Dit kabinet heeft getracht de collectieve bestedingen, als percentage van het nationaal inkomen, te vergroten. De beoogde verschuiving in de inkomensbesteding is niet tot stand gebracht. Het beslag, dat de overheid legt op produktiefactoren, is in de laatste twee jaren eerder gedaald dan gestegen (20,8 pCt. in 1964 tegen 20,6 pCt. in de begroting 1967). Deze mislukking — want zo mag men het toch wel noemen — is natuurlijk in de eerste plaats toe te schrijven aan de fiscale koudwaterrees, die onze politieke partijen zonder uitzondering kenmerkt, maar de loonpolitiek heeft er ook iets mee te maken. Om bij een stijgend arbeidsaandeel meer collec-

tieve bestedingen af te dwingen zijn relatief méér belastingen nodig dan bij een gelijkblijvende verdeling. De moeilijkheden, waar het Kabinet-Cals mee te kampen heeft, zijn mede door de overmatige loonstijging veroorzaakt.

Een inkomenspolitiek voor 1967 heeft slechts kans van slagen, indien de looninflatie wordt teruggedrongen. Dit is primair. Ik heb er bij verschillende gelegenheden — ook in dit tijdschrift²⁾ — op gewezen, dat een inkomenspolitiek een evenwichtig geheel behoort te zijn, waarin niet alleen de lonen maar ook de andere inkomens binnen de perken van de reële groei worden gehouden. Inkomenspolitiek is stellig méér dan loonpolitiek alleen, en als men haast alle andere componenten loslaat, valt niet te verwachten dat de loonbeheersing in haar eentje overeind blijft staan. Maar nu het loonpeil zo duidelijk de gangmaker van de kosten- en prijsstijging is, moeten wij voor 1967 onze aandacht concentreren op het matigen van de looninflatie. Andere maatregelen — zoals de speculatiewinstbelasting — kunnen ten hoogste een zeker ondersteunend effect hebben en zelfs dat is in de actuele situatie, bij de dalende waarde van de meeste beleggingen, nog twijfelachtig. De grote vraag is dus: hoe zal de loonbeweging er in het komende jaar uitzien? En dit hangt samen met een andere vraag: wat kan men in redelijkheid van de vakbonden verlangen op het stuk van matiging en terughoudendheid?

Zes à zeven procent zou beter zijn

ER zijn verschillende manieren om de meest gewenste loonstijging voor 1967 te benaderen. De eerste en meest eenvoudige: wij wensen de loonkostenstijging radicaal te supprimeren. Dit extreme standpunt geeft een toelaatbare loonstijging die gelijk is aan de stijging van de arbeidsproductiviteit. Deze is door het C.P.B. geschat op 3,5 pCt. Een loonstijging in deze orde van grootte is echter geen haalbare kaart, en de Troonrede heeft zich dan ook gedistantieerd van deze norm. Immers, er wordt voor het komende jaar reeds een prijsstijging verwacht, die ook zonder nieuwe looninflatie al gauw boven de 3,5 pCt. uitkomt. Vermijding van loonkostenstijging betekent dus een daling van het reële loon. Zo gaat dat, als men eenmaal in de spiraal zit. Bovendien zou een loonstijging van 3,5 pCt. impliceren, dat de grote collectieve contracten in het geheel geen loonsverbetering te zien zouden mogen geven, want voor die 3,5 pCt. wordt al gezorgd door de overloop uit het vorige jaar, de loondrift (d.i. de loonstijging, die boven de cijfers van de collectieve contracten uitgaat door promotie, herclassificatie van functies, overwerk, overgang van arbeiders van de ene naar de andere bedrijfstak enz.) en incidentele verbeteringen van de loonopbouw. Ook van deze kant bezien is het vermijden van looninflatie in het komende jaar volstrekt onmogelijk, al was het maar omdat een

¹⁾ J. Rueff: *L'age de l'inflation*, 1963, blz. 15.

²⁾ Zie „Inkomenspolitiek: opbouw en afbraak” in *E.-S.B.* van 16 juni 1965, blz. 548-552.

aanmerkelijk deel van de grote collectieve contracten bepalingen bevat, die automatisch tot loonsverhoging leiden.

De overweging, dat er voor 1967 zowel een produktiviteitsstijging als een reeks van prijsverhogingen worden verwacht, brengt ons tot een ander uiterste: ten einde de gewenste loonbeweging te vinden, maken we een optelsom van alle percentages, die de rekenaar maar kan bedenken. Eerst de stijging van de arbeidsproductiviteit, zijnde 3,5 pCt. Dan de door het C.P.B. geschatte prijsstijging, zijnde 4,5 pCt. De som van deze twee, dus 8 pCt., zou op het eerste gezicht (maar de schijn bedriegt) nodig geacht kunnen worden om het arbeidsaandeel op peil te houden, zulks op grond van de (kritiseerbare) zienswijze, dat het arbeidsaandeel gelijk is aan het quotiënt van reële loonvoet en arbeidsproductiviteit. Vervolgens tellen we bij deze 8 pCt. nog een compensatie op voor de netto premieverzwaarings van de sociale verzekeringen, voor zover deze op de werknemers drukt. (Die extra premie is de uitkomst van een bar ingewikkelde berekening, omdat in 1967 niet alleen nieuwe verzekeringen worden ingevoerd, maar tevens oude ten laste van de Schatkist komen en vice versa; alles schuift en verandert, maar het eindresultaat is dat de werknemers 1 pCt. meer moeten betalen). Deze 1 pCt. gaat echter eerst medio 1967 in, en het effect voor het gehele jaar is dus 0,5 pCt. Dit wordt bij de 8 pCt. opgeteld. Voeg hieraan nog toe de overloop van de loonsverhogingen uit 1966, plus enige incidentele verbeteringen, plus de loondrift, en we komen gemakkelijk boven de 10 pCt. uit. Het is zelfs wel mogelijk om langs deze weg een cijfer te berekenen, dat aanzienlijk hoger ligt dan het percentage voor 1966, dat 10,5 bedroeg. Bij deze manier van denken vervallen we dus van kwaad tot erger.

Wat is er nu op deze calculatie aan te merken? Voor eerst, dat de loondrift en de incidentele verhogingen opgeteld zijn bij het cijfer van 8,5 pCt. Dat mag natuurlijk niet, als men er althans van uitgaat dat er, door optelling van deze percentages, een soort claim wordt gevonden. De claim is 8,5 pCt., de loondrift en de incidentele verhogingen vormen een methode om de claim te realiseren.

In de tweede plaats hinkt de redenering, die op 8,5 pCt. uitkomt, op twee gedachten. Enerzijds wordt de stijging van de arbeidsproductiviteit geclaimd en anderzijds wordt volledige compensatie gevraagd voor alle kostenstijgingen die de arbeider moet betalen. Deze twee componenten passen in verschillende redeneringen: loonsverhoging in overeenstemming met de produktiviteit steunt op „delen in de welvaart”, compensatie van prijsstijging mikt op bescherming van het reële loonpeil. Men kan ze samenvoegen door te letten op de verdeling van het nationaal inkomen over werknemers en zelfstandigen; zoals bekend, wordt deze verdeling beheerst door de regel, dat het arbeidsaandeel gelijk is aan het quotiënt van reëel loonpeil en arbeidsproductiviteit. Het geldloon moet dus stijgen met een percentage, gelijk aan de som van prijsstijging en arbeidsproductiviteitsstijging. Maar bij de toepassing van deze regel moet wel worden bedacht, dat alleen die prijsverhogingen meegeteld mogen worden, die de inkomensverdeling verschuiven ten nadele van de loontrekkers. En nu wil het geval, dat de prijsverhogingen die de inkomensverdeling over de produktiefactoren ongemoeid laten, juist in 1967 een flink stuk van de totale prijsstijging uitmaken. Dit stuk moet van de, op 4,5 pCt. geraamde, prijsstijging worden afgetrokken, alvorens men de loonclaim berekent.

De prijsverhogingen, die de verdeling over de produktiefactoren ongemoeid laten, zijn de volgende. In de eerste plaats acht het C.P.B. het waarschijnlijk, dat de invoer duurder wordt met 0,5 pCt.; dit kan op het prijspeil een effect hebben van 0,2 pCt. Belangrijker zijn de prijsverhogingen, die voortvloeien uit de invoering van de omzetbelasting op textiel en schoeisel, uit de vertraagde doorwerking van de verhoogde sigarettencijns en uit het dekkingsplan van de begroting 1967. Dit komt bij elkaar op 0,7 pCt. Voorts kan men zich afvragen of ook de invloed van de verhoging van de P.T.T.-tarieven niet buiten de optelsom moet blijven. Dit staatsbedrijf staat immers in open verbinding met de Schatkist, zodat verhoogde afdrachten van particulieren aan de P.T.T. de inkomensverdeling niet verschuiven. Hetzelfde geldt van een deel der prijsverhogende effecten van de E.E.G. Door hiermee rekening te houden kan ruim 1 pCt. buiten de compensatie worden gehouden. Dit is dan een offer, dat de arbeiders, evenals de zelfstandigen, brengen voor de verbetering van het onderwijs, de verbetering van de infrastructuur en soortgelijke door de regering beleden doelstellingen. Samen met de niet-gecompenseerde prijsstijging door duurdere invoer levert dit een post op van 1,3 pCt., die van de loonclaim van 8,5 pCt. kan worden afgetrokken. Er blijft dan een loonsverhoging over van 7,2 pCt.

Vervolgens kan men nog gaan discussiëren over de compensatie voor de premieverzwaarings, die door de nieuwe sociale verzekeringen wordt tewéeggebracht. Zo kan men in het geding brengen, dat de verzekering tegen zware geneeskundige risico's een urgente voorziening is, een volksverzekering die het gehele Nederlandse volk raakt, en dat de betreffende offers door iedereen, met inbegrip van de werknemers, behoren te worden gedragen. Weliswaar wordt deze premie naar de Schatkist verschoven, maar daar staat tegenover dat de Schatkist de bijdragen aan andere sociale voorzieningen beëindigt, zodat het netto resultaat een premieverzwaarings voor het gehele complex inhoudt van 1 pCt., ofwel van 0,5 pCt. over het gehele jaar 1967. Deze 0,5 pCt. zou men daarom buiten de loonclaim kunnen houden. Dus doende blijft er een cijfer over van 6,7 pCt. Dat is het dan: een redelijke loonsverhoging, die de produktiviteitsverhoging aan de arbeiders doorgeeft en de prijsstijgingen compenseert voor zover deze de inkomensverdeling beïnvloeden. Helaas géén eliminatie van de loonkostenstijging. De spiraal gaat door, maar binnen de perken.

Een dergelijke uitkomst kan ook worden bereikt langs een weg, die overtuigender is dan het pietepouterige spel van optellen en aftrekken, dat hierboven werd beschreven. Een loonsverhoging van 6 à 7 pCt. zal namelijk het werknemersaandeel in het nationaal inkomen (de zogeheten S.-E.R.-norm) constant houden. Weliswaar is de precieze uitkomst van een berekening, gericht op het constant houden van deze breuk (thans 72,5 pCt.), iets lager dan het genoemde getal van 6,7 pCt. Zij is, volgens de „Macro-economische verkenning” (blz. 33), 6,5 pCt., maar dit subtiële verschil, dat veroorzaakt wordt doordat het „arbeidsaandeel” en het „werknemersaandeel” volgens de S.-E.R.” niet aan elkaar gelijk zijn, doet hier weinig ter zake. Globaal kan men zeggen, dat een loonsverhoging van 6 à 7 pCt. de arbeiders pari passu laat delen in de in 1967 verder groeiende welvaart. Dat is een cijfer, dat voor het beleid houvast biedt. Maar zal deze indaming van de inflatie ook worden gerealiseerd?

Oppassen, of het wordt weer tien procent

ZES à zeven procent mag dan een constant arbeidsaandeel opleveren — terwijl daarnaast een niet te versmaden verbetering van de sociale voorzieningen en enige verkorting van de werktijd wordt bereikt — maar dat wil niet zeggen, dat iedereen er content mee is. Er zijn in de afgelopen jaren teveel verwachtingen gewekt, en teveel institutionele arrangementen in het leven geroepen, dan dat een bescheiden afremming van de spiraal een gemakkelijke zaak zou zijn.

De moeilijkheid schuilt vooral bij de langlopende collectieve contracten. Deze voorzien in automatische loonsverhogingen van 3,5 à 5 pCt. per jaar, plus een compensatie voor de prijsstijgingen met 2 pCt. Op het eerste gezicht geen onredelijke formule; de uitkomst schijnt binnen de perken te blijven van de kritieke loonstijging van 6 à 7 pCt. Maar op het tweede gezicht valt het tegen. Want er zijn nog andere automatismen aan het werk. De invloed van laat in 1966 gesloten c.a.o.'s heeft een invloed op het jaargemiddelde voor 1967, die door het C.P.B. op 1 pCt. wordt geraamd. Dan zijn er de incidentele aanpassingen van de loonstructuur, en de onbedwingbare loondrift. Daaruit vloeit nog eens 2 pCt. voort. Indien de langlopende contracten, waar een derde der werknemers onder valt, de toon aangeven voor de andere c.a.o.'s en indien de incidentele aanpassingen boven op dat sneeuwbaaleffect komen, zitten we alweer op 10 pCt. En dan wordt de prijsstijging ook weer groter dan de geraamde 4,5 pCt.

Nu is deze cumulatie niet strikt nodig. De verbeteringen van de loonopbouw behoeven niet bovenop de 7 pCt. te komen; zij kunnen ook uit deze ruimte worden betaald. De magneetwerking van de langlopende contracten behoeft niet ongeremd vrij spel te krijgen. Maar zoveel is duidelijk, dat een zekere krachtsinspanning en veel goede wil van alle betrokkenen zal worden gevraagd om onder de 10 pCt. te blijven. Werkgevers, werknemers, de Stichting van de Arbeid en het College van Rijksbemiddelaars zullen eensgezind de spiraal moeten bestrijden. Anders wordt de inflatie op de oude voet voortgezet.

Aan de goede wil bestaat twijfel. De verhoudingen worden er niet beter op. De discussie over het spaarloon — dat voor de kosteninflatie geen enkele oplossing biedt — heeft partijen niet vriendelijker gestemd. Een uiting van slecht humeur aan werkgeverszijde is het kwalijke en niet ter zake doende verwijt aan het adres van de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, als zou de uitbouw der sociale voorzieningen geïnspireerd worden door de persoonlijke ambities van de bewindsman³⁾. Ernstiger is, dat de vakbonden niet geneigd zijn, het gezag van het College van Rijksbemiddelaars te aanvaarden, terwijl dat toch het aangewezen orgaan is om een evenwichtige loonontwikkeling te bevorderen. Zij zien er meer een handlanger van de werkgevers in dan een vertegenwoordiger van het algemeen belang.

In dit verband is ook de rede van betekenis, die de heer A. Kloos, twee dagen na de publikatie van de Miljoenennota en de „Macro-economische verkenning 1967” hield op het congres van de Algemene Bedrijfsgroepen Centrale. Volgens de verslagen in de pers (ik citeer voorname-lijk uit De Volkskrant van 23 september jl., blz. 7) wees hij erop, dat een loonstijging van 6 à 7 pCt. slechts ruimte laat voor een verhoging der lange contracten met

3,5 pCt. (het cijfer van het C.P.B.), maar dat dit cijfer door zijn beperktheid een gevaar inhoudt voor de groei van de consumptie. Het door het C.P.B. genoemde betalingsbalansoverschot van f. 800 mln. voor 1967 achtte hij nodeloos hoog. Spreker ging uit van een loonstijging in de lange contracten van 7 pCt., en dit zou z.i. consequenties meebrengen voor de andere lonen.

In deze redenering vallen drie dingen op. In de eerste plaats de verwijzing naar de consumptie. Dat is eigenaardig voor iemand, die tevens voorstander wordt geacht te zijn van een relatieve vergroting van de collectieve sector. Als de verschuiving in de besteding van het nationaal inkomen, die door de regering en door de P.v.d.A. wordt nagestreefd, niet uit de consumptie mag komen, dan blijven er alleen de investeringen over als sluitpost van de nationale rekening. Ik dacht dat dit, juist in het belang van de toekomstige consumptie, moest worden vermeden. En in de „Verkenning” is de stijging van het investeringsvolume voor 1967 al op nul gesteld.

In de tweede plaats valt het op, dat in deze rede, althans in de kranteverslagen, niet wordt gewezen op de nadelen van overmatige loonsverhoging. Toch ligt daar het aangrijpingspunt voor de matiging, die nodig is om binnen de perken van de 6 à 7 pCt. te blijven. Er zij aan herinnerd, dat deze loonstijging de inflatie niet afschaft, doch haar slechts enigszins terugdringt. Voorts wordt het arbeidsaandeel niet aangetast. Men zou wensen, dat op deze dingen het accent werd gelegd, maar daarvan is niets gebleken. Het woord looninflatie is trouwens in vakbondskringen niet erg bekend.

In de derde plaats krijgt deze rede een speciale betekenis omdat daarin de calculaties van het C.P.B. worden aangevallen, terwijl het toch deze cijfers zijn, die kloppen met het regeringsbeleid. De Miljoenennota zegt klaar en duidelijk: 10 pCt. is teveel. Het C.P.B. heeft getracht deze uitspraak te vertalen in wat meer gespecificeerde percentages. Precies twee dagen later komt de voorzitter van het N.V.V. deze getallen bestrijden. Zo dreigt de beperkte inflatiebestrijding, waarmee dit Kabinet ernst wil gaan maken, te verdrinken nog voor zij water heeft gezien. Ook wie begrip heeft voor de moeilijke positie van een vakbondsbestuurder (speciaal een vakbondsbestuurder die moet opereren in een gespannen arbeidsmarkt) zal deze geste toch maar ternauwernood kunnen waarderen.

Men moet in de economische politiek nooit wanhopen. Er is nog altijd een kleine marge, waarbinnen de afdemping van de loon-prijsspiraal kan worden gerealiseerd. Maar wil deze marge worden benut, en willen wij werkelijk koersen in de richting van een loonstijging voor 1967 van 6 à 7 pCt., dan moet ieder zich onthouden van verdere afbraak. Dan moeten verdachtmakingen aan het adres van de Minister en van het College worden beëindigd. Dan moeten de vakcentrales aan de bonden uitleggen, hoe de macro-economische rekenkunde in elkaar zit, en welke belangen gediend zijn met het naleven van de spelregels. En de werkgevers moeten ophouden met het overbieden, en daardoor uithollen, van de c.a.o.'s.

Als dit alles teveel gevraagd zou zijn, kan het niet anders betekenen dan dat zelfs een lichte inflatiebestrijding voor 1967 een illusie is. Dan kunnen we alle hooggestemde praat over „inkomenspolitiek” en dergelijke beter vergeten. Maar voorlopig is het nog te vroeg om aan een dergelijke mate van onredelijkheid te geloven.

Groningen.

J. PEN.

³⁾ De onderneming, 17 september 1966, blz. 550.

Enige opmerkingen over conjunctuur en begroting

EINDELIJK — maar te laat — hebben wij thans een begroting waarin niet de structurele, maar de conjuncturele aspecten centraal staan. In *E.-S.B.* van 5 januari 1966 wezen wij in het artikel „Storm op til?” op de mogelijkheid en, o.i. op de waarschijnlijkheid, van een conjuncturele omslag naar oud model. Thans lezen wij in de begroting 1967, en waarlijk niet tot ons genoegen:

„Er zijn duidelijke tekenen van overbesteding; in de loop van 1966 kwamen alle economische signalen (betalingsbalans, loonen en prijsstijging, rente e.d.) op onveilig te staan” (blz. 11).

Deze omslag is wel plotseling gekomen. In het voorwoord van de *Macro-economische verkenning voor 1966*, die de vorige begroting heeft begeleid, lezen wij:

„Na de verstoring van het economisch evenwicht in 1964, ontwikkelt de nationale economie zich thans (september 1965, v.d.W.) in vele opzichten in de goede richting. Naar het zich laat aanzien zijn er voor het komende jaar (dus 1966, v.d.W.) mogelijkheden aanwezig voor een verdere voorspoedige ont-plooiing van onze economie”.

Dit tegenover elkaar zetten van prognose en realisatie t.a.v. 1966 houdt geen kritiek op het C.P.B. of de Minister in, mits wij willen erkennen, dat een betrouwbare wetenschappelijke methode om een omslag te prognostiseren, nog niet is gevonden. Of het theoretisch mogelijk is zulk een methode voor het bepalen van de omslag te ontwikkelen, is een vraag. Voorlopig achten wij de kansen op een falen groter dan op een slagen. Hiervoor hebben wij twee gronden.

In de eerste plaats zijn verschillende relevante groot-heden het *verschil* van twee onnauwkeurig te bepalen grootheden (*saldo* betalingsbalans, rentabiliteit als *verschil* tussen opbrengst en kosten, rentestand als afhankelijke van het *verschil* tussen besparingen en investeringen). Verschillen van onnauwkeurige grootheden zijn naar hun aard zeer grillig en dus moeilijk prognostiseerbaar.

In de tweede plaats dient erop te worden gewezen, dat vroeger genomen maatregelen, die op een later moment effect zullen krijgen, op het moment van de prognose al wel in uitvoering, maar nog niet bij de prognostiserende instantie bekend zijn.

Beide factoren, nl. de grilligheid van het verloop van verschillen van onnauwkeurig bepaalde factoren enerzijds en het tijdsverloop tussen optreden van een factor, bekend zijn van die factor en het effect van die factor, hebben ons waarschijnlijk in 1966 parten gespeeld. Dezelfde moeilijk-

(I. M.)

heden, maar iets minder geprononceerd, doen zich voor bij het aangeven van middelen om de conjunctuur te beïnvloeden resp. deze te beheersen. Wij keren ons hiermede niet tegen de studies van het C.P.B. maar wel tegen de opvattingen van die economen, die in jeugdige overmoed menen dat wij thans èn theoretisch èn praktisch in staat zijn de conjunctuur te beheersen.

MAAR dit pessimisme t.a.v. de conjunctuurbeheersing betekent natuurlijk niet dat wij niet in hoge mate geïnteresseerd zijn in de conjuncturele effecten van het regeringsbeleid. Een dertig jaar geleden nam men daarvoor als criterium het saldo van de *gewone dienst*. Voor de *kapitaaluitgaven* mocht en kon worden geleend. Naar die maatstaf gemeten, zijn de naoorlogse begrotingen sterk deflatoir. Maar als de totale overheidsuitgaven een groot deel van de nationale middelen opeisen, is deze maatstaf onbruikbaar. Beter is dan het saldo van de *gehele dienst*, eventueel gecorrigeerd voor monetair indifferente ontvangsten en uitgaven. Nu is dit saldo, dat op de kapitaal-en/of de geldmarkt gedekt moet worden, uiteraard belangrijk. Maar als dit saldo van jaar tot jaar in gelijke mate als het nationaal inkomen zou groeien, dan zou deze netto impuls meer de structurele groei dan de conjunctuur van ons economisch leven bepalen. Conjunctureel is derhalve de *verandering* in de netto impuls, die van de begroting uitgaat, van belang.

Volgens de Miljoenennota is de netto impuls die van de begrotingen uitgaat, als volgt:

	1965	1966	1967	1965	1966	1967
	in mln. glds.			in pCt. van de uitgaven van het vorig jaar		
netto impuls	2.260	2.210	1.010	16,6	13,7	5,5
stijging nationaal inkomen tegen marktprijzen in pCt.				11,2	11,6	8,4

Conjunctureel lijkt deze begroting dan ook wel enige afremming te geven. De kritiek richt zich dan ook in het algemeen en begrijpelijk, maar o.i. ten onrechte, op de deflatoire aspecten en niet op de inflatoire van deze begroting.

Twee vragen moeten evenwel worden gesteld, nl. a. is deze begroting te realiseren? en b. is het juist de overheidsinvloed op de conjunctuur speciaal naar de begroting af te meten? De eerste vraag hangt grotendeels van de volksvertegenwoordiging af. Een begroting is een staat van bestedingen en middelen. Als de Kamer aan een van deze twee kanten iets wil veranderen, dan zou die Kamer tevens behoren aan te geven welke verandering dan aan de andere kant behoort te worden aangebracht. Tot nu toe is dat evenwel nog geen parlementaire gewoonte!

VOOR ADVERTENTIES EN
RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL
ADVERTENTIE BUREAU **BOLIJN**

KONINGSPLEIN 12-14 • AMSTERDAM • TEL. 247161

Wij hebben evenwel nog een andere grond voor twijfel. In de *Macro-economische verkenning 1967* is — op verzoek van de regering — uitgegaan van een stijging van de contractlonen met $3\frac{1}{2}$ pCt. Dit percentage is gelijk aan de verwachte stijging van de arbeidsproductiviteit. Maar er is o.i. geen enkele garantie en zelfs maar een zeer, zeer kleine kans, dat dit percentage zal worden gerealiseerd. Alleen reeds de stijging van de kosten van het levensonderhoud wordt op $4\frac{1}{2}$ pCt. geraamd. Verder zal, op het moment dat de belangrijkste contracten worden afgesloten, de ontspanning op de arbeidsmarkt nog wel niet zijn ingetreden. Bovendien gaat van enkele meerjarige c.a.o.'s een optrekkende werking uit, terwijl de regering o.i. niet de middelen en zeker niet de macht heeft om een grotere stijging dan gemiddeld $3\frac{1}{2}$ pCt. te voorkomen. Dat een stijging van de contractlonen van $4\frac{1}{2}$ op 5 pCt. een ongunstige uitwerking op de begroting heeft, staat waarschijnlijk voor een arbeidsintensief bedrijf als dat van de overheid wel vast.

DE tweede vraag, nl. of de invloed van de overheid op de conjunctuur zich in hoofdzaak via de begroting doet gevoelen, is o.i. nog belangrijker. Zij kan ook een aanwijzing geven voor de verantwoordelijkheid van de regering voor de huidige overspanning.

Als wij de woningmarkten buiten beschouwing laten, omdat daar de spanningen van (tijdelijk) structurele aard zijn, dan zijn de markten waarop de conjuncturele spanningen het sterkst zijn, de *arbeidsmarkt* en de *vermogensmarkt*. Door deze spanningen kan op die markten aan de vraag- en aanbodverhoudingen niet de vrije loop worden gelaten en is dus dirigistisch ingrijpen noodzakelijk. Op de arbeidsmarkt geschiedt dit door ingrijpen in de loonvorming en op de vermogensmarkt door het reguleren van de vraag naar vermogen via het beïnvloeden van de investeringen.

De conjuncturele positie op de arbeidsmarkt is gecompliceerd doordat de loonontwikkeling enerzijds het *gevolg* is van de vraag, speciaal vanuit de hoek der investeringen en voor de export, en anderzijds de loonontwikkeling *oorzaak* is van de vraag naar consumptiegoederen enz., welke oorzaak dan weer, teruggekoppeld, op de arbeidsmarkt inwerkt. Via haar stellingnemen in de loonvorming oefent de regering actief of passief een belangrijke invloed op de conjunctuur uit die buiten de begroting omgaat. Als dan ook de regering thans een begroting heeft moeten ontwerpen, die typisch is voor het jaar na de top van de hausse, dan is dit mede veroorzaakt door het feit dat het haar aan de kracht, of zo men wil aan de middelen, heeft ontbroken via de beheersing van de lonen invloed op de conjunctuur uit te oefenen.

Als wij het hier hebben over de niet op conjunctuurbeheersing ingestelde arbeidsmarktpolitiek, dan denken wij wel in de eerste plaats, maar zeker niet alleen, aan de politiek t.a.v. de c.a.o.'s, maar ook aan de voorstellen en maatregelen op het gebied van de sociale verzekering, op het gebied van het minimum loon, onregelmatighede-toeslag voor overheidspersoneel enz. Om maar een enkel punt te noemen: het laag houden van de ziekenfondspremie en tevens het laten stijgen van de ziekenhuiskosten en de kosten van andere verbeteringen, is moeilijk onderling te rijmen.

Op de conjunctuur heeft waarschijnlijk onder moderne verhoudingen, de arbeidsmarktpolitiek meer invloed dan de begrotingspolitiek. Het totale looninkomen is nu eenmaal ruim anderhalf maal zo groot als het totale budgetbedrag.

Internationaal beleggingsfonds
in Aardgaswaarden

INTERGAS

Beheerders:
Algemene Bank Nederland
Banque de Bruxelles
Dresdner Bank
Hill, Samuel & Co.

(I.M.)

De tweede markt, die vanuit conjunctureel oogpunt strategisch is en waarop de regering een grote invloed kan uitoefenen, is de vermogensmarkt en dan in het bijzonder door de investeringsactiviteit. Volgens het C.P.B. bedragen de bruto investeringen voor 1967 f. 21,3 mrd., onderverdeeld als volgt:

	in mrd. glds.
bruto investeringen door de overheid	4,1
woningen	4,1
overige bedrijfsactiva	11,6
voorraden	1,5
	21,3

De invloed van de overheid op de eerste twee posten spreekt voor zichzelf. Bij de f. 11,6 mrd. in overige investeringen moeten wij globaal onderscheid maken tussen investeringen in gebouwen en in machines enz. De investering in vaste activa heeft de regering grotendeels in de hand met haar bouwvergunningenbeleid. Indirect, nl. voor zover de machines enz. in nieuwe gebouwen geplaatst moeten worden, beheerst zij ook een deel van deze investeringen. In het bijzonder denken wij verder aan de snelle ontwikkeling van het aardgas, die conjunctureel gezien wel op een zeer ongelukkig moment geschiedde.

Wij menen dan ook het deel van de totale investeringen, waarop de regering direct of indirect invloed heeft, te mogen schatten op $\frac{2}{3}$ à $\frac{3}{4}$. Als dat zo is, dan draagt de regering een grote verantwoordelijkheid voor de conjuncturele overspanning voor zover deze haar grond in de investeringen heeft. Conjunctureel nemen dan ook naast de Minister van Financiën, die van Sociale Zaken en Volksgezondheid en zijn collega van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, strategische posities in. De bedragen waarop zij het oog gericht moeten houden, zijn globaal van dezelfde orde van grootte:

totaal van uitgaven begroting 1967	f. 20,1 mrd.
looninkomen 1967 volgens C.P.B.	f. 34,7 mrd.
bruto investeringen 1967 volgens C.P.B.	f. 21,3 mrd.

Omdat begrotingspolitiek, arbeidsmarktpolitiek en bouwpolitiek tot de Kabinetspolitiek moeten worden gerekend, moet ook de conjunctuurpolitiek als komende voor de verantwoordelijkheid van het gehele Kabinet worden beschouwd, hoewel hier de drie genoemde Ministers toch wel een speciale verantwoordelijkheid binnen de collectieve hebben te dragen.

Delft.

W. J. VAN DE WOESTIJNE.

Begroting 1967: inzicht en uitzicht

Inleiding

DE Miljardennota heeft van nature een ambivalent karakter. Aan de ene kant is het een poging tot objectieve analyse van de invloed van de Rijksbegroting op de volkshuishouding, aan de andere kant is het een nota waarin gevoerd en nog te voeren beleid verdedigd en gemotiveerd moet worden. Steeds dreigt daarbij het gevaar dat politiek en analyse door elkaar gaan lopen. Zijn grote waarde ontleent een dergelijk stuk dan ook aan de mate waarin het de volksvertegenwoordiging inzicht verschaft, aan de mate van doorzichtigheid van het betoog. De begrotingsmaterie is voor vele economen al niet licht verteerbaar; voor de niet-economen (dat is de meerderheid van het Parlement) is het technocratisch geheimschrift veelal niet te ontcijferen.

Beziet men vanuit deze gezichtshoek de nota 1967 dan valt op dat in een aantal zaken transparante taal gesproken wordt. Zo wordt de norm voor de structurele budgetruimte, die in de voorgaande nota nog als „wetenschappelijk goed gefundeerd” te boek stond, nu tot zijn normale proporties teruggebracht als wordt opgemerkt dat het begrip begrotingsruimte steeds alleen betrekking heeft gehad op de algebraïsche som van uitgaven- en belastingwijzigingen. Van belang is in dit verband ook de beschouwing over de flexibiliteit van de overheidsuitgaven op korte en langere termijn (blz. 17 e.v.). Hier is sprake van een analytische benadering, waarbij de alternatieven duidelijk op tafel komen.

Dit neemt niet weg dat nog wel enkele bedenkingen zijn aan te voeren tegen een aantal duistere plekken in de nota. Achtereenvolgens zou ik aandacht willen schenken aan de ruimtecultus, aan het tegenvallen van tegenvallers en de voorbereiding van nieuwe tegenvallers.

Ruimtecultus

De bedenkingen zijn ditmaal niet gericht tegen het formuleren van normen als zodanig, doch tegen de feitelijke hantering van dergelijke vuistregels de laatste jaren. Met name bestaat de neiging bepaalde, terwille van de eenvoudige toetsbaarheid van het beleid opgestelde normen, zodanig te subtiliseren en te cultiveren dat men aan het doel voorbij schiet. Plaatst men de regels waaraan de begroting zou moeten voldoen in een historisch perspectief dan blijkt dat deze regels zijn meegegroeid met de evolutie van de begroting van staatshuishoudboekje naar conjunctuurpolitiek instrument en vervolgens instrument van groeipolitiek. De eis dat een begroting moet sluiten verloor elke betekenis toen het inzicht kwam dat door middel van het scheppen van overschotten en tekorten de conjuncturele situatie kon worden beïnvloed: Op haar beurt heeft de anti-cyclische begrotingspolitiek aan betekenis ingeboet naarmate het accent in de doelstellingen is verschoven van conjunctuurbeheersing naar beïnvloeding van het groeitempo van het nationaal inkomen.

De nadruk welke op het groei-aspect werd gelegd tezamen met de bezwaren welke verbonden zijn aan het nu weer opvoeren dan weer inkrimpen van de collectieve voorzieningen, hebben geleid tot de formulering van de zgn.

Zijlstra-norm. Deze norm koppelt de groei van de in een jaar beschikbare budgetruimte aan de trendmatige groei van het reëel nationaal inkomen. Binnen de aldus verkregen ruimte moeten uitgavenverhoging en belastingverlaging tegen elkaar worden afgewogen. Wanneer de expansie van het budget binnen dit trendmatige kader blijft zal van de begroting een stabiliserende invloed uitgaan. Door de feitelijke uitgavenstijging en eventuele belastingverlaging te stellen tegenover de structurele ruimte zet men of de begroting binnen de perken blijft of niet. Op deze wijze was een bruikbare toetssteen ingevoerd. In de loop van de laatste jaren is er evenwel zodanig geduwd en getrokken aan uitgavenaccres en structurele ruimte dat ernstig in twijfel moet worden getrokken of de hantering van deze norm aan het doel beantwoordt.

Wanneer wij de aandacht bepalen tot de ruimte en dus de op zichzelf boeiende folklore van netto methode, relevante uitgaven en gecorrigeerde relevante uitgaven buiten beschouwing laten, kan de grond voor deze twijfel reeds worden gemotiveerd. In de laatste twee jaar blijkt de structurele budgetruimte ruim driemaal zo snel te zijn toegenomen als het *nominaal* nationaal inkomen. Voor zover dit het gevolg is van het aanvaarden van een hogere groeitentrend (4,8 pCt. in plaats van 4 pCt.) van het reëel nationaal inkomen bestaat daar geen bezwaar tegen. Wel bestaat bezwaar tegen het willekeurig verleggen van het basisjaar in de vorige begroting, waardoor de ruimte met 50 pCt. vergroot werd van f. 600 mln. naar f. 900 mln. Bovendien wordt in de recente nota het structurele kader met 25 pCt. vergroot terwille van de zgn. bijstelling wegens prijsstijgingen. Terzake van deze bijstelling wordt verwezen naar de nota van 1965 waar hetzelfde gedaan zou zijn. De bijstelling in 1965 betrof evenwel het in rekening brengen van de prijsstijgingen bij de toen geldende norm voor het uitgavenaccres. Dat is iets anders dan de prijsstijgingen doorberekenen in de begrotingsruimte. Daarmee wordt het stabiliserende karakter van de ruimte, dat berust op het werken met het trendmatige *reële* groeipercentage, ondermijnd. Zou men in de begroting 1967 de prijsstijging hebben doorberekend in het uitgavenaccres dan zou dit in de huidige situatie tot een grotere overschrijding van de ruimte hebben geleid. Dit laatste zou een waarneembaar signaal vormen dat de ruimte wordt overschreden, enerzijds door bewuste beleidsbeslissingen, anderzijds door de aanpassing van het uitgavenniveau aan loon- en prijsstijgingen. In hoeverre deze laatste voor rekening van de overheid zelve komen is een punt waarop nog wordt teruggekomen.

Ruimte-overschrijding

In de aanvang van de nota 1967 wordt opgemerkt:

„De huidige omstandigheden vereisen dat in 1967 de grenzen, gesteld door de structurele begrotingsruimte, niet worden overschreden” (blz. 7).

Wordt deze opmerking in verband gebracht met hetgeen blijkt bij de toetsing aan de begrotingsruimte dan leest men:

„De uitgavenstijging en de juist bedoelde autonome belastingwijzigingen overtreffen de trendmatige begrotingsruimte dus met 718 miljoen. Dit bedrag zal overeenkomstig de beginselen van het trendmatige begrotingsbeleid moeten worden gedekt door verhoging van de middelen” (blz. 26).

Vervolgens wordt aangetoond dat de middelen (niet-belastingen en belastingen) voldoende voorhanden zijn, en in de slotbeschouwing wordt geconcludeerd:

„... dat is vastgehouden aan de eis, dat de budgettaire ruimte... niet mocht worden overschreden” (blz. 73).

Deze redenering wekt enige verbazing. De structurele ruimte mag niet worden overschreden; de ruimte wordt wel overschreden maar de overschrijding wordt door belastingverhoging gefinancierd; de ruimte is dus niet overschreden omdat hij vergroot werd. Hier wordt naar mijn smaak ten onrechte het monetaire aspect beklemtoond. De Zijlstra-norm heeft toch tot doel een seintje te geven wanneer het overheidsbeslag de structurele pan uitrijst. Overtreffen de uitgaven de ruimte dan moet dekking gevonden worden door verhoging van de middelen. Lukt dat, dan is dat op zichzelf verheugend. En in dat opzicht steekt deze nota zeker gunstig af bij de vorige, waar het dekkingsplan onvoldoende opleverde. De prettige financieringsregeling van de normoverschrijding neemt echter niet weg dat de ruimte overschreden is. Dat wil zeggen dat de overheid meer beslag legt op middelen dan haar krachtens het structurele keurslijf was toegemeten, zonder dat het zeker is dat het dekkingsplan een compenserende vermindering van bestedingen elders zal bewerkstelligen. Wellicht zijn degenen op wie de inhaalachterstand belastinginning van toepassing is, geestdriftige spaarders.

Tegenvallers

Niet alleen met de ruimte wordt gesold, ook op het punt van de zgn. tegenvallers valt de informatie tegen. In de nota 1966 werd reeds gewezen op tegenvallers in de uitkomsten van 1965. In de nota 1967 blijken de tegenvallers uit 1965 tegen te vallen, terwijl ook de vermoedelijke uitkomsten voor 1966 een groter tekort te zien geven dan was begroot. In deze nota wordt daarover opgemerkt:

„Nieuwe beleidsbeslissingen zijn hierbij van ondergeschikte betekenis” (blz. 23).

Deze verklaring draagt nauwelijks bij tot verdieping van het inzicht in de oorzaken van onverwachte begrotingsoverschrijdingen. Bezien wij alleen de ontwikkeling van de uitgavenzijde van de begroting 1966 dan blijkt dat globaal de helft van de begrotingsoverschrijding het gevolg is van loon- en prijsstijgingen¹⁾. Het gaat te ver te beweren dat de overheid daar direct noch indirect iets mee uitstaande heeft. Op het terrein van de begrotingspolitiek alleen al zijn diverse bijdragen van de overheid tot de loon- en prijsstijgingen aan te wijzen. In dit verband moge worden genoemd het versnellen van de bouwactiviteit in 1964/1965, zonder daartegenover andere begrotingsposten voldoende in te krimpen. Vervolgens is daar de beslissing terzake van de begroting voor 1966 om in een fase van over-

bestedingen de groei van de rijksuitgaven te versnellen. Ten slotte is er nog het dekkingsplan 1966. Dit was weliswaar opgezet om in de particuliere sector een bestedingsbeperking af te dwingen, die de toeneming van de overheidsuitgaven zou compenseren. Vooralsnog is van dit streven niets terecht gekomen omdat de extra inspanning van het Rijk in prijzenrook is opgegaan²⁾. Dat de belastingspaarbrieven geen doorgang vonden is een onvoorziene tegenvaller (budgettaire gesproken). Dat de destijds aangekondigde omzetbelastingverhoging per 1 januari 1966 tot een prijsverhogende en liquiditeitsverkrappende bestedingswoede in het vierde kwartaal van 1965 zou leiden was een minder onvoorziene tegenvaller. Het curieuze feit dat in 1966 de opbrengst aan indirecte belastingen tegenvalt hangt met het voorgaande samen.

Gezegd kan worden dat de stimulans uitgaande van de overheidsbestedingen en de niet bedoelde stimulans van de particuliere consumptie de overbesteding hebben vergroot en daarmee een deel van de prijs- en loonstijgingen hebben geïnduceerd.

Tegenvallers in voorbereiding

Het voorgaande nodigt uit het dekkingsplan 1967 onder ogen te nemen. Daarop parasseert de omzetbelastingverhoging per 1 januari 1968, volgend op een inkomstenbelastingverlaging per 1 juli 1967. Op jaarbasis bedraagt de verhoging f. 680 mln. Het effect op de bestedingen is niet zonder meer duidelijk. Men had evenwel met de ervaringen, opgedaan bij het dekkingsplan 1966, nog vers in het geheugen, in deze nota een overzicht van de mogelijke gevolgen van deze aankondiging verwacht. De oorzaak van het ontbreken van een dergelijk overzicht is waarschijnlijk terug te voeren op het feit dat de nota een bepaald beleid aanvaardbaar moet maken. Een potentiële tegenvaller voor de uitkomsten van 1967 ligt hiermee klaar.

Een andere toekomstige tegenvaller is verwerkt in de bij de nota gevoegde *Macro-economische verkenning 1967* van het Centraal Planbureau. Omdat de ontwikkelingen op het gebied van de loonvorming bij het opstellen van de verkenning nog onduidelijker waren dan nu het geval is, is uitgegaan van een exogene raming van de stijging van de contractlonen met 3½ pCt. Twee alternatieve hypothesen (een stijging van 3 pCt: resp. 4 pCt.) worden eveneens uitgewerkt. Men kan zich afvragen tot welk doel een in het licht van voorgaande jaren zo lage raming van de loonstijging is aangenomen. Mijn respect voor de neutraliteit van de berekeningen van het Planbureau weerhoudt mij er niet van te geloven dat de hypothesevorming niet los te denken is van het overheidsbeleid³⁾. Het is nu eenmaal een feit dat de voorspellingen van het C.P.B. de gebeurtenissen beïnvloeden, en wel zodanig dat de eigen uitgangspunten ondergraven worden. Zo zal een lage raming van de loonstijging een zo optimistisch beeld geven dat looneisen niet kunnen uitblijven. Het beleid zou gediend zijn bij een wat meer op de waarschijnlijke realiteit afgestemde hypothesevorming. Nog fraaier zou het zijn wanneer een aantal op vrij sterk uiteenlopende onderstellingen gebaseerde verkenningen zou verschijnen.

¹⁾ Laat men het Landbouw-Egalisatiefonds en de vliekbestrijding buiten beschouwing, dan bedraagt de overschrijding f. 673 mln. Het betreft f. 95 mln. wegens loon- en grond- en materiaalkostenstijging bij de woningbouw, f. 175 mln. n.a. calculatie van de trend bij overheidsalarissen en f. 90 mln. niet-personele onderwijsgelasten wegens stijging van loon- en prijspeil. Laatstgenoemde post heeft evenwel voornamelijk op 1964 betrekking.

²⁾ Bij zijn bespreking van de begroting 1966 in *E.-S.B.* van 6 oktober 1965 („Ruimte voor inflatie”, blz. 921) wees A. Heertje op dit gevaar.

³⁾ Het exogene looncijfer is op verzoek van de regering gepresenteerd; zie *Macro-economische verkenning 1967*, blz. 26.

Het dekkingsplan voor 1967 kan t.a.v. de echte belastingmaatregelen worden getypeerd als „plan van de minste weerstand”. De keuze is gevallen op „gemakkelijke” maatregelen: verhoging van de accijns op minerale oliën en van de vennootschapsbelasting. In deze richting wijst ook het voorstel de verhoging van het algemeen tarief van de omzetbelasting met één punt eerst te doen ingaan op 1 januari 1968. Het is opmerkelijk dat in de stukken wordt gezwegen over de eerder aangekondigde verrekening van een stuk vennootschapsbelasting met de inkomstenbelasting, zodat men kan aannemen dat dit project voorlopig van de baan is. De versnelde inning van de inkomstenbelasting — een kasbasismaatregel — lijkt geen solide dekking te bieden. Men moet onderscheiden: gelijkheid tussen de belastingbetalers, conjuncturele aspecten en structurele dekking.

Het dekkingsplan

HET dekkingsplan voor 1967 kan men typeren als „plan van de minste weerstand” ¹⁾. De dekkingsmaatregelen in ruime zin van het plan kan men globaal onderscheiden in twee groepen:

1. *echte belastingmaatregelen*, verder onder te verdelen in:
 - a. belastingverhogingen;
 - b. belastingverschuivingen in de tijd;
2. *niet-belastingmaatregelen* in het vlak van de retributies en de bijdragen, verder onder te verdelen in:
 - c. maatregelen ten gunste van de rijksbegroting;
 - d. maatregelen ten gunste van fondsen als het wegefonds e.d.

Verhogingen van retributies e.d. zijn voor het bedrijfsleven van niet minder belang dan belastingmaatregelen. Een reëel niveau voor echte retributies kan overigens als

¹⁾ Dit artikel is ook opgenomen in *De Werkgever*, orgaan van het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers in Nederland.

wenselijk worden beschouwd. Dit bevordert de doorzichtigheid. In totaal wordt in het vlak van de niet-belastingontvangsten f. 268 mln. aan additionele middelen gevonden, waaronder een heffing (nadrukkelijk niet een belasting genoemd) van bepaalde bewoners van woningwetwoningen, een maatregel met veel haken en ogen. Hiernaast staat de f. 107 mln. aan opcenten op de motorrijtuigenbelasting ten behoeve van het wegefonds. Dit is een lastenverzwaring, die evenmin als een *belasting* maatregel wordt aangemerkt, maar door velen wel als zodanig zal worden ervaren. In zoverre deze niet-belastingmaatregelen het bedrijfsleven treffen, zullen zij uiteraard, evenals indirecte belastingen, (kost)prijsverhogend werken.

De Miljoenennota acht het nodig, dat voor 1967 voor f. 450 mln. aan belastingmaatregelen wordt gevonden. Of de zgn. structurele begrotingsruimte (de trendmatig beschikbare ruimte) en het bedrag dat moet worden gedekt (f. 268 mln. + f. 450 mln. = f. 718 mln.) op aanvaardbare wijze zijn berekend, laat ik in deze beschouwing over het dekkingsplan in het midden.

Slotopmerkingen

BEZIEN vanuit het streven naar doorzichtigheid en leesbaarheid doet deze Miljardennota op enkele punten een stap vooruit. Inzake enkele andere punten blijft kritiek bestaan. Met name de hantering van de als eenvoudige toetssteen bedoelde norm voor de budgetruimte laat te wensen over. Zo men dan bereid is de praktische noodzaak van vuistregels te aanvaarden, doen de dolle avonturen van deze norm die bereidheid snel vergaan. Fanatici kunnen zich wellicht zetten aan het ontwerpen van een norm voor de groei van de groeionorm.

Een vraagteken past vervolgens bij het betoog rond de ruimte-overschrijding. De reeds „bijgestelde” ruimte wordt overschreden. De dekking van de overschrijding door middel van belastingverhoging doet aan dit feit niets af. De geringe geneigdheid het effect van eigen maatregelen of van het uitblijven van maatregelen op de bestedingen te onderkennen komt ook naar voren bij de behandeling van de tegenvallers 1966 en bij de niet-behandeling van de mogelijke tegenvallers 1967. De weinig realistische loonraming in de Macro-economische verkenningen zal niet nalaten nieuwe tegenvallers te doen voorbereiden.

Beziet men ruimte-overschrijding en mogelijke tegenvallers tezamen dan is er reden om aan te nemen dat deze begroting minder matig is dan op het eerste gezicht lijkt. De verschuiving tussen de bestedingen van de overheidssector en de particuliere sector is niet door het dekkingsplan 1966 tot stand gebracht. Langs een andere weg, nl. via loon- en prijsaanpassingen, wordt een zodanige verschuiving wellicht toch nog afgedwongen. Wanneer de begroting 1967 zo onmatig is als hierboven werd aangenomen en wanneer de toenemende liquiditeitsschaarste de particuliere investeringen pas op de plaats zal doen maken zal er gelegenheid zijn voor de overheid haar aandeel in het nationaal produkt te vergroten. Een troost voor hen die op grond van de vertraging in de particuliere investeringen een terugval van het groeipercentage (of erger) verwachten. Een troost ook voor het Kabinet-Cals dat hierin een verlate verwerkelijking van zijn doelstellingen kan zien. Een dubieuze zaak zolang ons het inzicht ontbreekt in de mate waarin particuliere investeringen en overheidsinvesteringen bijdragen tot de produktiviteitsvergroting.

Laren (N.H.).

R. SCHÖNDORFF.

Belastingmaatregelen

Door een viertal maatregelen denkt het Kabinet de gewenste dekking ad f. 450 mln. te vinden:

— accijns op minerale oliën	
t.a.v. benzine	f. 130 mln.
„ gasolie	f. 60 mln.
— vennootschapsbelasting	f. 43 mln.
— inkomstenbelasting (versnelde inning)	f. 300 mln.
	f. 533 mln.

Na aftrek van de aandelen voor het Gemeentefonds en het Provinciefonds komt aan het Rijk ten goede ruim f. 450 mln. Het beeld is dit jaar dus veel eenvoudiger dan verleden jaar toen vele maatregelen werden aangekondigd.

Men kan rustig stellen dat de accijns op minerale oliën en de vennootschapsbelasting behoren tot de belastingbronnen die vrij „gemakkelijk” zijn aan te boren. Het spreidingsvlak is groot en de te verwachten weerstand in *brede kring* betrekkelijk gering. Tezamen met de „slechts” versnelde inning van inkomstenbelasting kan men het dekkingsplan dan ook typeren als een plan van de minste weerstand. Dit trekje wordt nog versterkt doordat een flinke verhoging van het algemene tarief van de omzetbelasting met één punt tot 6 pCt. (20 opcenten op 5 pCt.), die terecht met zoveel woorden een *onderdeel* van het dekkingsplan wordt genoemd, eerst per 1 januari 1968 zal behoeven te worden ingevoerd (parlementaire afhandeling vóór 1 januari 1967, althans vóór de verkiezingen van de Tweede Kamer, is wenselijk). Psychologisch-tactisch zit het plan goed in elkaar; bij een kritische benadering lijkt het plan minder deugdelijk te zijn.

Benzine en gasolie

De verhoging voor de benzine bedraagt 4 cent per liter en is een tijdelijke maatregel, alleen voor 1967. Waarom deze verhoging wél en die voor gasolie niet tijdelijk is, zal eerst bij de wetsontwerpen blijken. Tevens kan bij de behandeling ervan opnieuw worden gevraagd om een vergelijking van de belastingdruk op benzine in de ons omringende landen. Na ook de verhoging van verleden jaar zal Nederland vermoedelijk niet meer aan de lagere kant zijn ²⁾.

Vennootschapsbelasting

Door aanvaarding van een amendement-Lucas is verleden jaar de verhoging van de vennootschapsbelasting tot 47 pCt. (voor winsten van f. 100.000 of meer) beperkt tot 1966. Er was een duidelijke koppeling gemaakt met de aangekondigde verrekking van een stuk vennootschapsbelasting met de inkomstenbelasting. *Over dit project leest men nu niets in de stukken.* Moet men hieruit afleiden dat het van de baan is? Vermoedelijk wel. In feite betekent het verlengen voor 1967 van de verhoging van de vennoot-

²⁾ Vgl. de cijfers op blz. 3 van de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer inzake Wetsontwerp 8302 (zitting 1965-1966).

schapsbelasting tot 47 pCt. (men mag aannemen opnieuw alleen voor winsten vanaf de f. 100.000) *zonder* enig vooruitzicht van een regeling ter voorkoming van de dubbele heffing, een verslechtering, voor met name familie-N.V.'s.

Mede gelet op hetgeen men leest in de Miljoenennota en in *De Nederlandse economie in 1970* over de particuliere investeringen lijkt het wenselijk dat de schorsing van de vervroegde afschrijving wordt opgeheven. Het lijkt, ook conjunctureel gezien, belangwekkend nu eens deze opheffing op termijn te doen, m.a.w. nu reeds aan te kondigen voor bijv. 1967. Men vergete niet dat de prijzen voor vervangende investeringen enorm zijn gestegen.

Versnelde inning van inkomstenbelasting

Een goed beeld van deze maatregel verkrijgt men uit het antwoord dat Minister Vondeling en Staatssecretaris Hoefnagels op 16 september — kort voor Prinsjesdag dus en ná het in druk geven van de Miljoenennota — hebben ingezonden aan de Tweede Kamer naar aanleiding van vragen van het lid Portheine ³⁾. Uit dit antwoord blijkt het volgende. De (eerste) voorlopige aanslagen over 1965 zijn grotendeels in mei en juni 1965 verzonden, en wel op basis van de schattingen van het inkomen door de belastingplichtige. Deze eerste voorlopige aanslagen zouden, onder meer door te lage schattingen, slechts 50 pCt. opbrengen van de totale opbrengst over het belastingjaar ⁴⁾. Eerst indien de definitieve aangifte wordt ingediend wordt nagegaan of een *nadere voorlopige aanslag* wenselijk is.

Voor hen die hun aangifte door belastingconsulenten e.d. laten verzorgen, betekent dit dat volgens een bestaande regeling vele nadere voorlopige aanslagen over 1965 in de laatste maanden van 1966 en zelfs pas in de eerste maanden van 1967 zouden worden *opgelegd*. De betaling in termijnen geschiedt dan nog weer later. Op verzoek van de belastingconsulentenorganisaties, die een nog *verder* uitstel wensten voor de definitieve aangiften, is nu in juni jl. afgesproken, dat dit uitstel wordt verleend, mits vóór 1 september 1966 nadere voorlopige aangiften zouden worden ingediend. Opgemerkt wordt in het antwoord, dat de nadere voorlopige aanslagen grotendeels in oktober en november zullen worden *opgelegd*. Zeer veel van de betaling op deze aanslagen zal eerst in 1967 binnenkomen.

De versnelde inning als dekkingsmaatregel voor 1967 betreft nu kennelijk deze afspraak met de belastingconsulenten, die reeds in juni 1966 is gemaakt ⁵⁾. Allereerst gaat het hier dus om inkomstenbelasting *over 1965*. Zo erg indrukwekkend is de „versnelling” dus niet. Uit het antwoord krijgt men de indruk, dat de nadere voorlopige aanslagen

³⁾ Zitting 1965-1966 Aanhangel, blz. 1395.

⁴⁾ Vgl. ook de maand- en kwartaaloverzichten van het Ministerie van Financiën.

⁵⁾ In de brief aan de belastingconsulenten staat, dat de wijzigingen in de bestaande uitstelregeling zijn getroffen (mede) in verband met de aanloopmoeilijkheden van de nieuwe Wet op de inkomstenbelasting 1965.

(I.M.)

BEDRIJFSADMINISTRATIEKANTOOR HOLLAND N.V.
CENTRUM VOOR ELEKTRONISCHE INFORMATIEVERWERKING

COOLSINGEL 49 — ROTTERDAM — TELEFOON No. 11 61 55

over 1966 zo veel mogelijk vóór oktober 1967 zullen worden opgelegd. Alsdan treedt opnieuw enige versnelling op. De hogere ontvangsten (IB 1965 en IB 1966?) in 1967 worden in het antwoord geschat op f. 425 mln. Dit bedrag vindt men terug in de Miljoenennota 1967. Om bepaalde redenen wordt hiervan slechts f. 300 mln. als dekking aanvaard. Deze redenen staan niet in de stukken. Minister Vondeling noemde deze „reserve” in een T.V.-gesprek een bewijs van soliditeit; Prof. Stevers sprak in een radiogesprek over „nattigheid voelen”. Op de persconferentie zou Minister Vondeling als redenen genoemd hebben: onzekerheid over de naleving van de afspraak door alle belastingconsulenten (zit dit niet reeds in de f. 425 mln.?) en het feit, dat de verlaging van de bestedingen minder zal zijn dan het versneld geïnde bedrag.

Beoordeling versnelde inning

Bij de beoordeling van deze maatregel moet men m.i. een aantal zaken scherp uiteenhouden:

- de wenselijkheid het „pay as you earn”-systeem in verband met de gelijkheid tussen de belastingplichtigen zo veel mogelijk te benaderen voor alle belastingplichtigen, ook als zij gebruik maken van een consulent (liquiditeits- en rentevoordeel);
- de evt. conjunctureel gunstige werking van een snellere afdracht of betaling van belastingen ⁶⁾;
- de dekking van een begrotingstekort.

Bij de beoordeling van het laatste punt moeten de overwegingen rondom beide andere punten blijven rusten. Nu is het toch zo, dat tot nu toe aan het jaar van *betaling* van de inkomstenbelasting bij de dekking van uitgaven, zeker bij de meer structurele benadering, geen betekenis is toegekend. Tot nu toe geschieden de berekeningen voor de kohierbelastingen op *transactiebasis*. Alleen voor de financieringsbehoeften wordt de begrotingsontwikkeling op kasbasis gezien. Nu wordt opeens een *kasbasis* berekening ingevoerd bij de dekking. Het bedrag van f. 300 mln. wordt nu als het ware ten tweede male als dekking aangevoerd. Toen de achterstand ontstond in de inning — om iets anders gaat het niet — is immers geen vermindering van de over enig jaar te verwachten opbrengst aan inkomstenbelasting in aanmerking genomen. In welk jaar komt deze f. 300 mln. overigens in de belastingdrukcijfers tot uiting? Ook rijst de vraag, zeker t.a.v. de impulsanalyse ⁷⁾, of de versnelde inning ten minste niet in het jaar van het treffen van de maatregel, in casu 1966, moet worden verantwoord. In ieder geval is er, ook op het betalingsstandpunt, reeds enige versnelde bate in 1966. Waarom is deze bate niet alsnog in de cijfers van 1966 verwerkt? Zo rijzen er vele vragen. Kortom, ik ben vooralsnog niet ervan overtuigd, dat hier sprake is van een solide dekking.

Andere wijzigingen

Het doorgaan van de „verlaging” van de loon- en inkomstenbelasting is uiteraard belangrijk; evenzeer het ver-

⁶⁾ Dit aspect heeft vooral een rol gespeeld bij de versnelde inning („speed up”) van vennootschapsbelasting in de Verenigde Staten volgens de Tax Adjustment Act of 1966 (H.R. 12752). Vgl. S. S. Surrey: „Taxation for stabilization” in *Canadian Tax Journal*, mei/juni 1966. Zie ook *Bulletin for international fiscal documentation*, mei 1966, blz. 204, *Taxes*, februari 1966, blz. 126 en *Tax Adjustment Act of 1966 with explanation*, CCH current law handybook edition, 1966.

⁷⁾ Vgl. de voetnoot op blz. 47 van de Miljoenennota 1964 en op blz. 86 van de Miljoenennota 1965.

5% Rente
van uw spaargeld
met een Spaardeposito (1 jaar
opzegging) van de
**Algemene
Bank Nederland**
(Nederlandsche Handel-Maatschappij
— De Twentsche Bank)

(I.M.)

vallen van de vrijstellingen voor textiel (in de wet van 0 naar 1½ pCt.) en schoeisel (van 0 naar 2½ pCt.) in de omzetbelasting.

Het tarief voor de bijzondere beloningen ondergaat in 1967 slechts de invloed van de tariefwijziging voor de ongetrouwden (invoering tariefsgroep IA); de algemene verlaging (tweede tranche) heeft dus geen invloed. Wel wordt echter voor de component *overwerk* een delegatie-bepaling in de Wet op de Loonbelasting opgenomen op grond waarvan het bijzondere tarief voor dit loon bij ministeriële beschikking *afhankelijk van de conjunctuur* tijdelijk kan worden verlaagd of geschorst (geheel vrij). Vermoedelijk zal goedkeuring bij de wet achteraf plaatsvinden. Erg noodzakelijk lijkt deze bepaling (die niet doorwerkt in de inkomstenbelasting?) niet; vermoedelijk is de achtergrond dat de bewindslieden duidelijk willen onderstrepen dat een evt. verlaging van de overwerkbelasting alleen op buitenfiscale gronden kan worden mogelijk gemaakt.

De verlaging van het ongehuwdentarium (waarschijnlijk beperkt tot 40 jaar en ouder in verband met budgettaire bezwaren) is de honorering van een toezegging in het regeringsprogramma. In dit zelfde licht zal het doorzetten van de *speculatiebelasting* moeten worden gezien (aanvankelijk geschatte opbrengst van f. 5 mln. — ten onrechte? — gehandhaafd); zij lijkt thans hoogstens rationeel t.a.v. gronden. Het plan voor *belastingspaarbrieven* zal wel geruisloos verdwijnen; een eervolle aftocht wordt in de stukken nog mogelijk gemaakt.

Algemene beoordeling

TEN gevolge van oude en nieuwe maatregelen zal in 1967 opnieuw een lichte verschuiving van de directe naar de indirecte belastingen optreden (wordt 57,4 : 42,6), hetgeen, ook in het licht van de ontwikkeling in de E.E.G., moet worden toegejuicht. De totale belastingdruk in procenten van het nationaal inkomen stijgt helaas, ondanks enige verlagingen; deze stijging bleef voorts beperkt doordat enige lastenverzwaringen buiten het begrip belasting zijn gehouden, terwijl ook het effect van de versnelde inning wel niet in het cijfer van 1967 zal zijn opgenomen. Laatstgenoemde maatregel lijkt aanvaardbaar uit een oogpunt van gelijkheid en wellicht ook uit conjuncturele overwegingen, maar kan vooralsnog bezwaarlijk als een solide dekking worden beschouwd.

Het dekkingsplan en enige andere belastingmaatregelen lijken ongunstiger op de prijzen te zullen inwerken dan wordt voorgesteld in de stukken. Het geheel wekt de indruk vooral gericht te zijn op zo min mogelijk weerstand; het is de vraag of zulks uiteindelijk verstandig zal blijken te zijn.

Rotterdam.

Prof. Dr. J. H. CHRISTIAANSE.

Begroting en ontwikkelingshulp

ZOALS algemeen bekend is, was het opstellen van de begroting dit jaar geen gemakkelijke zaak. De regering en het Nederlandse volk werden opnieuw geconfronteerd met enige fundamentele economische waarheden die een deel van de kiezers en de afgevaardigden maar moeilijk schijnen te kunnen aanvaarden. Een dier waarheden is niettemin in het goed oud-Hollandse gezegde, dat men de tering naar de nering moet zetten, al heel lang begrepen. Terwijl kiezers, partijen en afgevaardigden aan deze waarheid kunnen voorbijgaan en sommigen kunnen dat met graagte doen, kan een regering zich dat bijna niet veroorloven. De goede raad, door sommigen gegeven, om in de formulering van politieke wensen deze waarheid „in te bouwen” door altijd aan te geven vanwaar de middelen moeten komen, nodig om bepaalde nieuwe uitgaven te financieren, is nog steeds niet algemeen opgevolgd. Wij moesten ons aanwennen om het ongeoorloofd te vinden om enig nieuw voorstel anders aan te bieden.

De regering verdient er hulde voor dat zij een begroting heeft aangeboden die aan deze eis op zeer aanvaardbare wijze voldoet. Het is overigens aan anderen in dit nummer van *E.S.B.* toevertrouwd om op deze zijde van de begroting in te gaan.

Er zijn echter nog meer, en moeilijker te begrijpen, eisen waaraan een economische en sociale politiek moet voldoen. Zij moet een deel van de bevolking ook beschermen tegen de neiging om dingen te doen, waarvan men later spijt heeft. In wat plechtiger taal gezegd, die sommigen onzer lezers meer aanspreekt: een der taken van een regering is om de inconsistenties te compenseren die de voorkeuren van de bevolking soms kenmerken. Zo dwingen we onze kinderen om naar school te gaan, ofschoon hun eigen voorkeur meestal anders ligt. Maar wij hebben er ook voor te zorgen dat wij later geen spijt hebben van wat we heden geneigd zijn te doen aan het vraagstuk van de ontwikkelingslanden. Voor vele kiezers gaat de voorkeur uit naar eigen welvaartsvergroting nu, in plaats van welvaartsvergroting van de ontwikkelingslanden. De leiders van de politieke partijen weten op dit punt wel beter; en in overeenstemming daarmee heeft de regering dan ook, ondanks de moeilijke budgettaire positie, het bedrag, uitgetrokken voor ontwikkelingshulp, vergroot. Ook dit is een stuk beleid dat positief moet worden gewaardeerd, zelfs wanneer schrijver dezes nog wel andere verhoudingen zou hebben willen zien tussen de hier toegepaste vermeerdering van ca. 10 pCt. en de vermeerdering van alle uitgaven tezamen die van deze 10 pCt. niet ver afwijkt. Doch er zijn andere belangrijke posten waar — terecht — een vermindering is toegepast en dat lot heeft het geheel der uitgaven voor ontwikkelingshulp niet gedeeld.

Wat de samenstelling van de uitgaven betreft die voor ontwikkelingsdoeleinden worden voorgesteld, hier toont zich duidelijk een verdere verbetering in de richting van wat Minister Bot als structuurbeleid heeft aangekondigd in zijn recente Nota over zijn beleid. Het is bevredigend

dat vooral daar vermeerderingen optreden waar sprake is van de meest urgente vormen van ontwikkelingspolitiek. Zo zijn verhogingen vooral te vinden bij de uitgaven die in enigerlei verband staan met de vorming van mensen (deskundigen en beurzenprogramma, vrijwilligersprogramma, instituten en cursussen) en het onderzoek; voorts voor het wereldvoedselprogramma van de F.A.O. en ten slotte voor Zuid-Oost-Azië, het deel van de wereld waar de noodzaak van ontwikkeling het allergrootst is. Gerekend is eveneens met een vermeerdering van de bedragen voor leningen in het raam van consortia en consultatieve groepen en men kan aannemen dat ook hier Zuid-Oost-Azië het gebied is dat van de vermeerdering van deze post zal profiteren.

Intussen zijn de ontwikkelingsvraagstukken van Suriname en de Antillen niet vergeten; een verhoging van f. 103 mln. tot f. 115 mln. brengt dit tot uitdrukking. Niet in cijfers uit te drukken is uiteraard de voortdurende verbetering van de kwaliteit van het werk, op grond van vermeerderde ervaring en verbeterd inzicht.

Elke begroting is het resultaat van, in bekend jargon uitgedrukt, veel touwtrekken. Het touwtrekken geschiedt door de ministers in eerste linie, doch achter hen staan touwtrekkende deskundigen en vertegenwoordigers van belangengroepen. Het nationale kader biedt daarbij geen mogelijkheid om bevolkingsgroepen buiten ons land te laten meehelpen om in de juiste richting te trekken. De uitgemergelde massa's van Azië hebben dus Minister Bot niet kunnen helpen trekken; alleen de toch nog betrekkelijk kleine groep van Nederlanders die in dit opzicht als hun zaakwaarnemers kunnen worden beschouwd (in het belang van de Nederlanders van 2000 overigens). Dat de Minister zonder deze hulp troepen toch een goede trekkracht blijkt te hebben uitgeoefend, strekt hem tot eer. Hij verdient intussen in de toekomst grotere hulp troepen; laten we dat blijven begrijpen. Gelukkig begrijpen een aantal jongeren het en die hebben de toekomst.

Om intussen maar één voorbeeld te noemen van de behoeften die nog altijd aanzienlijk hoger liggen dan de thans naar de begroting beschikbaar te stellen bedragen, moge het herstel van de economie van Indonesië worden genoemd. Evenals India kampt dit land met onderbezetting van een aantal reeds bestaande bedrijfstakken, vooral als gevolg van gebrek aan buitenlandse valuta. Elke enigszins realistische schatting van de behoeften aan buitenlandse valuta voor dit doel en van het aandeel dat Nederland redelijkerwijze in het verschaffen daarvan zou moeten leveren overtreft nog aanzienlijk de thans voorgestelde bedragen.

Het zou niet moeilijk zijn om andere voorbeelden te noemen van onmiddellijk mogelijke nuttige bestedingen van meer geld uit het westen. De bekende door de Internationale Bank voor Herstel en Ontwikkeling gepubliceerde schatting, dat deze bank per jaar \$ 3 mrd. meer kan besteden, vormt een algemeen bewijs voor deze bewerking.

J. T.

Metastabiel evenwicht?

DE bedoeling van dit artikel is, na te gaan welke invloed van de Miljoenennota en van de tegelijkertijd gepubliceerde Macro-Economische Verkenning 1967 uitgaat op de verwachtingen van het bedrijfsleven voor het komende jaar. Die verwachtingen worden uiteraard door een complex van factoren bepaald, waarbij nogal wat arationale elementen een rol spelen. Het is niet zo gemakkelijk zich in dit proces een inzicht te verwerven. De traditionele Miljoenennota heeft in dit verband een eigen betekenis. Het is in ons land een oud en geëerbiedigd mos, de verwachtingen van het bedrijfsleven jaarlijks toe te spitsen op en te toetsen aan deze Nota. Dit stuk is, op zich genomen, al bijzonder omvangrijk en vormt, tezamen met de Macro-Economische Verkenning die de laatste malen tegelijk met de Nota is gepubliceerd, een moeilijk verteerbaar brok lectuur. De ondernemer heeft veelal onvoldoende tijd en soms ook ontoereikende technische kennis, om zich met die teksten in de hand een oordeel te vormen. Hij is bij zijn meningsvorming dan ook in sterke mate afhankelijk van de voorlichting die hij kiest. In de stroom van cijfers, berichten en beschouwingen, ontleend aan of gericht op de Miljoenennota, kan hij meestal wél de politieke kleur — en de stokpaardjes — van de respectieve dag- en weekbladen herkennen, doch een meer genuanceerd oordeel, dat op een deskundige en objectieve voorlichting stoelt, vindt hij slechts zelden.

Het is overigens nog maar de vraag of de Miljoenennota als zodanig zo veel invloed heeft op de toekomstverwachtingen van het bedrijfsleven. Meestal wordt daarin slechts met betrekking tot een beperkt aantal bedrijfstakken of economisch-geografische gebieden een specifiek overheidsbeleid aangekondigd. Voor het overgrote deel van de ondernemers ontleent deze Nota voornamelijk haar betekenis aan de verwachtingen welke, in het kader van het meer algemene overheidsbeleid voor de nabije toekomst, ten aanzien van andere parameters voor hun beleid worden gesteld. Gedacht moet in dit verband worden aan de ontwikkeling van de rentevoet op de vermogensmarkt, de komende nationale loonmaatregelen, de evoluties op de eigen arbeidsmarkten en op de afzetmarkten van elke onderneming afzonderlijk. Het is bovendien duidelijk dat de onderscheiden bedrijfstakken, ondanks het bestaan van enkele gemeenschappelijke parameters, in totaal verschillende feitelijke situaties kunnen en zullen verkeren. Zo vele andere, onderling verschillende, factoren bepalen daarnaast nog de toekomstverwachtingen van elke bedrijfstak en van de afzonderlijke ondernemingen daarin, dat over de verwachtingen van het bedrijfsleven nauwelijks generaliserend gesproken kan worden. Ten hoogste kan men vaststellen of in het algemeen de reactie van het bedrijfsleven op een belangrijk buitengebeuren als de Miljoenennota een positieve of negatieve is.

In ons land met zijn bescheiden politieke en veelal nog geringere economisch-politieke verschuivingen, wordt het algemene overheidsbeleid — of dat nu gericht is op een bewust verplaatsen van het bestaande evenwicht dan wel op een herstel daarvan — achteraf wel in grote lijnen door het bedrijfsleven onderschreven. De Nederlanders en zeker ook de Nederlandse ondernemers hebben over de te volgen

sociaal-economische overheidspolitiek steeds eigen en vaak onderling afwijkende meningen. Doch, terugblikkend op de laatste tien, vijftien jaren, is deze politiek toch wel vrij eenstemmig positief, hoewel deels geresigneerd, geaccepteerd. In deze situatie — die zich uiteraard in de toekomst wijzigen kan — heeft voor het bedrijfsleven naast de strekking van het overheidsbeleid vooral ook de continuïteit ervan een grote betekenis. Immers, slechts onder vigeur van een continue overheidspolitiek kan de onderneming zinvol en doelmatig op de middellange termijn plannen. Het sturen of bijsturen door de overheid geschiedt alleen dan beheerst en kalm, zodra de bestuurder — i.c. het Kabinet — er geen behoefte aan heeft een „stoere” image op te bouwen en tevens de nodige rij-ervaring heeft verkregen. Na de „joy riding” van 1966 is thans een duidelijke bezonnenheid ingetreden, die positief moet worden gewaardeerd ook al zijn de intussen veroorzaakte deuken nog duidelijk zichtbaar en wekken zij nauwelijks vertrouwen in de toekomst.

Versobering en vasthoudendheid zijn in de Miljoenennota 1967 op zulk een intelligente wijze gedoseerd, dat de jongste Derde Dinsdag veel van een anticlimax kreeg na de breed uitgesponnen discussies, waarschuwingen en voorspellingen die eraan voorafgingen. Beraad van fracties en tussen fracties en kabinetsleden, en bewuste „leaks” die Ministers zich intussen bij herhaling veroorloofden, maakten de samenstelling van het uitgaven- en dekkingsplan 1967 ditmaal tot een wat onzindelijk nationaal gezelschapsspel. In het vorige jaar kondigde een jeugdig en van werklust tintelend Kabinet aan, dat een achterstand in de gemeenschapsvoorzieningen moest worden ingehaald en dat zulks een groei van de overheidsuitgaven vergde die belangrijk uitging boven de procentuele toename van het nationaal inkomen. Vastgesteld moet worden dat die achterstand er op vele terreinen inderdaad was en groten-deels nog is. Het is niet in de eerste plaats hiertegen, dat vele critici hun waarschuwend stem verhieven, maar tegen het te onbesuisde tempo van aanpak. Zij hebben gelijk gekregen. De nieuwe Miljoenennota staat nog steeds en terecht in het teken van inhalen van achterstanden, doch daarbij wil het Kabinet thans de impuls verminderen en door beperking en versobering een herstel van het evenwicht in de hand werken.

Daartoe is aan de uitgavenzijde meer bezuinigd dan de meeste critici hebben verwacht, hoewel misschien meer dan sommige politici hoopten. En aan de dekkingszijde is met niet te ontkennen vindingrijkheid en een grote lust tot compromissen naar oplossingen gezocht die op vaderlandse wijze de kool en de geit spaarden. Uiteraard is het wat gemakkelijker zich een oordeel te vormen over de samenstellende delen van het dekkingsplan en de daarbij gebruikte technieken, dan over de wijze waarop het snoeimes gehanteerd is met betrekking tot de voortdurend uitbottende statische en dynamische overheidsstaken.

Aangezien een beoordeling van het uitgavenplan per Departement sterk genuanceerd dient te zijn en outsiders eigenlijk nauwelijks een gefundeerd oordeel kunnen vellen over de talloze en vaak uiterst technische beleidsvraagstukken die daarbij optreden, richten lof en kritiek zich

veelal op het dekkingsplan. Aan deze onevenwichtigheid in de beoordeling is eigenlijk niet te ontkomen, omdat onze volkshuishouding en het samenstel van overheidsbemoeiingen maatschappelijk en technisch steeds ingewikkelder en minder overzichtelijk worden. Overigens wordt elders in dit nummer nader door deskundigen ingegaan op de normen welke worden gehanteerd bij de bepaling van de trendmatige begrotingsruimte. Volstaan kan worden met daarheen voor zover nodig te verwijzen en ons hier te beperken tot enkele aantekeningen terzake van het pakket fiscale wijzigingen voor 1967.

DIT pakket omvat de politiek noodzakelijke tweede tranche van de verlaging van loon- en inkomstenbelasting, alsmede een bescheiden verlichting van diezelfde belasting voor oudere ongehuwden. Daartegenover wordt, zoals reeds werd verwacht, het 47e punt vennootschapsbelasting voor een jaar langer gehandhaafd, terwijl de toegezegde verrekening van de 16 punten dividendbelasting met de inkomstenbelasting thans voorlopig wel van de baan lijkt. Een leerstellige speculatiewinstbelasting, voor hen die de gevolgen van de geldontwaarding hopen te ontlopen, zal na aftrek van de perceptiekosten nauwelijks opbrengst voor 1967 beloven. Accijnzen voor gasolie en vooral benzine — deze laatste tijdelijk(?) — sluiten de rij van dekkingsmiddelen. De algemene verhoging van de omzetbelasting in 1968 maakt, zoals hierna nog zal worden verduidelijkt, een uiterst belangrijk onderdeel van het compromis uit, doch draagt in 1967 niet tot de dekking bij. De versnelling van de inning der inkomstenbelasting bij cliënten van belastingconsulenten heeft een storm van kritiek veroorzaakt die niet geheel gerechtvaardigd lijkt. Niet ontkend kan immers worden dat tussen inkomen en voorlopige aangiften discrepanties zijn geslopen, die gedurende de laatste jaren niet alleen een permanent karakter maar ook een toenemende omvang hebben aangenomen. Dat daarop een redres moest volgen is duidelijk, doch dit had geleidelijker dienen te geschieden. Aan deze wat bonkige aanpak — die ongetwijfeld nogal wat liquiditeitsproblemen in de privé-sfeer zal veroorzaken — herkennen wij in de Minister nog de oude Adam. De Minister had er bovendien beter aan gedaan met het eenmatige karakter van deze weinig orthodoxe en in het gehele beleid wat dubbelzinnig aandoende techniek van uitgavendekking nog duidelijker voorop te stellen. Een „windfall” van bijna blijvende aard is de, vooral door de kruipende inflatie veroorzaakte, progressieklem welke in het komende jaar een aanzienlijk bedrag ad f. 300 mln. zal opleveren.

Het Kabinet streeft naar een herstel van het mede door zijn beleid verloren gegane sociaal-economische evenwicht. Aan de hand van de in de loop van dit jaar genomen maatregelen en op grond van de Miljoenennota 1967 mag worden vastgesteld, dat de rijksoverheid ook wat haar eigen inkomsten en uitgaven betreft thans wat meer aan dit evenwichtsherstel wil medewerken. Een personeelsstop en een temporisering van overheidsinvesteringen waren de belangrijkste overheidsmaatregelen in 1966 en voor het volgende jaar heeft het Kabinet gesteld geen beroep op de open vermogensmarkt te doen — zodat de gemeenten en het bedrijfsleven iets meer ruimte krijgen. Men wil zich uitsluitend beperken tot het nog ongedekte tekort van dit lopende jaar, dat overigens thans reeds is verdubbeld ten opzichte van het geraamde tekort ad f. 1.085 mln. in de Miljoenennota 1966. In het licht van deze laatste ervaring wordt het de burgers overigens wel moeilijk gemaakt om dit Kabinet nog onbevangen tegemoet te treden!

De hoge rentestand op de vermogensmarkt — het huidige rendement van 5,7 pCt. op de 2½ pCt. perpetuele schuld is het hoogste in de laatste 130 jaren — is duidelijk een internationaal verschijnsel. De oorzaken hiervan zijn hoofdzakelijk terug te voeren op een stormachtig groeiproces, dat voornamelijk berust op technologische innovaties en een toenemende internationalisatie van de mededinging. Hierbij vindt een kapitaalvernietiging plaats — men denke aan defensie, steenkolenmijnen, scheepvaart, textielindustrie — die tot een veel snellere vervanging van bestaande kapitaalgoederen noodzaakt naast de vereiste groei in de breedte van deze voorraad. De toename van de besparingen kan met een op deze wijze sterk gestegen vermogensbehoefte nauwelijks gelijke tred houden. Het is hier niet de plaats om een verdere verklaring voor dit verschijnsel te zoeken. Vast staat wel, dat deze toenemende internationale vermogensschaarste zich in ons land in nog versterkte mate heeft gemanifesteerd. Factoren hierbij waren de overschrijding van de Rijksbegroting 1966, het geforceerd hoge tempo waarin de aardgasdistributie en vooral de woningbouw werd aangepakt. Zulks is nog verder toegespitst door de daling van de nationale spaarquote.

DE indruk heerst dat de vermogensschaarste in 1967 wat zal afnemen. De zelfbeheersing die het Kabinet, blijkens de laatste Miljoenennota, zichzelf en de lagere overheden wil opleggen, is daarbij niet alleen van betekenis maar ook een overduidelijke noodzaak. Daarnaast rangschikt en temporiseert elke onderneming reeds geruime tijd de plannen die in portefeuille zijn. Voor 1967 wordt uitgegaan van een totale stilstand in de groei der ondernemingsinvesteringen (buiten woningen). Dit geschiedt overigens niet alleen door het marktmechanisme van de rentevoet of door de kredietrestricties van de Centrale Bank, maar vooral ook omdat het merendeel der ondernemers de huidige conjunctuurfase als bijzonder somber beoordeelt. Het is belangwekkend en in sommige opzichten misschien zelfs wel belangrijk te constateren — zoals in *De Nederlandse economie in 1970* geschiedt — dat er op de middellange termijn structureel geen wolkje aan de lucht is. Doch dit mag ons de vrij uitzichtloze situatie op de korte termijn niet uit het oog doen verliezen.

Blijkens een cijfermatige benadering, welke in de Macro-Economische Verkenning 1967 vermeld wordt, zal de stijging der contractlonen met 3,5 pCt. in 1967 een loonsomstijging per werknemer van 6,7 pCt. ten gevolge hebben. Dit is als volgt samengesteld: overloop 1966 1,0 pCt.; werkgeversbijdrage sociale lasten 0,6 pCt. (?); incidentele (autonome) verhogingen 2,0 pCt. en invloed van de c.a.o.-wijzigingen vanaf ongeveer 15 februari 1967 3,1 pCt. Een groot aantal langlopende c.a.o.'s — met ongeveer 30 pCt. van de werknemers — voorziet in een contractwijziging ad 3,5 pCt. (exclusief huurcompensatie!), maximaal 2,0 pCt. wegens prijsstijging (welke zeker geëffectueerd zal worden) alsmede een arbeidsduurverkorting van ca. 2 pCt. 's jaars vanaf 1 juli 1967. Het N.V.V. heeft zich in dit verband reeds kritisch opgesteld en het is goeddeels zeker dat het N.K.V. en het C.N.V. een soortgelijke lijn zullen volgen. Men veroordeelt dan het feit dat bij de Verkenning 1967 is uitgegaan van een contractuele loonsomstijging welke niet uitgaat boven de verwachte stijging van de arbeidsproductiviteit ad 3,5 pCt. Dit zou geen haalbare kaart zijn wegens het bestaan van langlopende c.a.o.'s met belangrijk hogere,

ingebouwde loonstijgingen. Bovendien zou een dergelijke politiek van straffe beperking een sterke afremming van het volume der particuliere consumptiegroei (1965: 8 pCt.; 1966: 4,5 pCt. en 1967: 3,5 pCt.), een onnodig hoog overschot op de betalingsbalans (ad f. 800 mln.) en een werkloosheid, stijgende tot 2 pCt. (naar 57.500 personen), veroorzaken. Hetgeen bijzonder gevaarlijk, onnodig, resp. onaanvaardbaar is.

Wellicht zal een oplossing gezocht worden in de richting van het spaarloon. De Miljoenennota 1967 wijzigt er angstvallig over. De Macro-Economische Verkenning 1967 noemt het tenminste, doch laat het verder, in afwachting van de komende discussies, buiten beschouwing. Bij een blokkering van de loonstijging voor zover deze procentueel boven de verwachte verhoging van de arbeidsproductiviteit ligt, worden de directe invloeden van het exces van de loonstijging op de consumptieve vraag, en daarmee op het prijspeil, uitgesteld. Daartegenover is door het V.N.W. reeds gesteld dat een dergelijk spaarloon, voor zover de totale loonstijging boven die van de arbeidsproductiviteit ligt, wél verhogend op het prijspeil inwerkt omdat het kostenverhogend werkt. Dit staat nog los van het feit dat de werknemers het gedeeltelijk blokkeren van hun loonsverhoging deels zullen compenseren met geringere besparingen uit het lopende inkomen of zelfs met ontsparingen. De bezwaren tegen een omvangrijk fonds van geblokkeerde loonbedragen, dat toch binnen enkele jaren en wellicht op volslagen ongewenste momenten in de consumptieve sfeer moet worden gebracht, zijn bijkans onoverkomelijk. Wellicht kan zulks voor een belangrijk deel ondervangen worden door het spaarloon uit te keren in de vorm van premievrije aanspraken op ondernemings- of bedrijfspensioenfondsen. Op deze wijze zou het binnenvloeien in de consumptieve sfeer van deze spaarbedragen worden getemporeerd over 40 jaren, en tevens zou daardoor de voortdurende ontwaarding van de nominale pensioenrechten gedeeltelijk worden gecompenseerd.

Zelfs indien de c.a.o.-lonen niet sneller zouden stijgen dan de verandering van de arbeidsproductiviteit ad 3,5 pCt., dan nog zal de loonsomstijging per werknemer 6,7 pCt. in 1967 bedragen en wordt een prijsstijging in de sector der particuliere consumptie verwacht van liefst 4,5 pCt. Daarbij dient dan nog bedacht te worden dat het Kabinet het mogelijke wil doen om andere verhogende invloeden te weren, al was het maar voor een half of één jaar. De verhoging van de omzetbelasting — in het kader van de E.E.G. voor ons land een noodzaak en bovendien onmisbaar in het dekkingsplan 1967 — is daarom met één jaar uitgesteld. Om het daardoor ontstane „gat” in de begroting van 1967 te dichten, is naar een aantal oplossingen gezocht, waaronder de reeds genoemde versnelling van de inzing inkomstenbelasting veruit de belangrijkste is. Deze eenjarige noodoplossing betekent echter tevens dat men zich voor 1968 reeds heeft neergelegd bij een hernieuwd oprikken van het loonpeil. Hetzelfde geldt voor het uitstel van de algemene huurverhoging (en daarbij behorende compensaties) naar 1 juli 1967. Dit manipuleren om voorlopig enkele inflatoire impulsen wat uit te stellen is wellicht noodzakelijk paniekvoetbal, maar het plaatst onze nationale economie in een nog onbehaaglijker situatie dan reeds het geval was. Zelfs indien de loonstijgingen kunnen worden beperkt tot die welke althans nog enigszins verband houden met de stijging der arbeidsproductiviteit, wachten nog zo vele uitgestelde claims in de loonsfeer op afdoening dat de inflatoire druk ook daarna nog zal voortduren. Terecht eindigt de Minister van Financiën de slot-

beschouwing der Miljoenennota 1967 met de vaststelling dat ook de daarop volgende periode evenmin gemakkelijk dreigt te worden. De jaarlijks terugkerende loonronde dreigt een rituele dans op de vulkaan te worden. De overheersende mening van loontrekkend Nederland is, dat de overheid loonronden geeft en de Minister van Sociale Zaken de verbeteringen in de sociale verzekering betaalt. Na afloop heeft „niemand eigenlijk nog iets gehad” en heeft elke groep nog steeds dezelfde onduidbare achterstand op de andere groepen. De onvrede, die in zo vele opzichten de Nederlandse maatschappelijke verhoudingen kenmerkt, bereikt haar jaarlijks zenit bij de landelijke loononderhandelingen. De overheid zal zich kennelijk ook in 1967 goeddeels bepalen tot een politiek van „non-commitment” en rustig wachten tot een nieuw, onverantwoord compromis is bereikt. In de onderhandelings sfeer kan immers slechts onvoldoende kracht tegen de inflatoire eisen der werknemersorganisaties worden ontwikkeld, welke laatste zich gesterkt weten door de bereidwilligheid der industriële „wage leaders”.

HET belangrijkste tegenwicht tegen de inflatoire ontwikkeling zal ongetwijfeld worden gevonden in de toenemende slechte gang van zaken in enige gewichtige bedrijfstakken. In het komende jaar moeten deconfitures worden verwacht, welke groter in aantal en meer opzienbarend zullen zijn dan die welke in 1965 en 1966 zijn voorgevallen. Het is belangwekkend en in zeker opzicht ook wel belangrijk dat onze volkshuishouding op de middellange termijn een structurele rooskleurige toekomst tegemoet gaat. Indien de voortekenen niet bedriegen, zal het bedrijfsleven echter nog door een diep conjunctureel dal moeten gaan. Het hoofdstuk Economische Zaken van de Rijksbegroting 1967 wijst erop dat de ondernemer zich minder fouten zal kunnen veroorloven, omdat „het niet voldoende of op onjuiste wijze anticiperen op afzetontwikkelingen bij een iets afnemende marge per eenheid product thans eerder tot een gevoelige verslechtering van de bedrijfsresultaten zal leiden”.

Het is duidelijk dat een groot aantal komende deconfitures op het debet geschreven zal moeten worden van technologische en/of economisch-geografische structuurveranderingen waarop eerder reeds de aandacht werd gevestigd. Deze structuurwijzigingen zullen zich in bepaalde, belangrijke Nederlandse industrieën geïntensiveerd voortzetten. Het compromis van de komende loononderhandelingen zal waarschijnlijk tot effect hebben dat de doodsstrijd van daarbij betrokken ondernemingen aanzienlijk wordt bekort. Het kan echter tevens tot gevolg hebben dat ook ondernemingen, welke nog wel duidelijk levenskansen „in the long run” hebben, eveneens over de kling worden gejaagd. Het zal hen namelijk aan tijd ontbreken om de bakens te verzetten en door middel van research nieuwe en meer uitzicht belovende wegen te openen. Een dergelijke ontwikkeling zal het in het Nederlandse bedrijfsleven reeds heersende pessimisme rechtvaardigen en versterken. Het gevaar van een conjunctuurromslag is dan niet meer in het verschiet, doch het staat voor de deur. Voor een herstel van het vertrouwen is méér dan woorden alleen nodig. Slechts een krachtige leiding van het Kabinet bij de komende loononderhandelingen onder de bereidheid om politieke risico's te nemen, zal dat vertrouwen de nodige basis kunnen geven. Het „Kabinet der Sterke Mannen” kan thans laten zien wat het waard is.

Amsterdam.

Dr. Drs. A. C. R. DREESMANN.

Geld- en kapitaalmarkt

Geldmarkt

DE geldmarkt ontwikkelt zich de laatste tijd vrijwel geheel volgens de verwachtingen. In de 26 september eindigende zevendaagse periode begon de bankpapiercirculatie als gevolg van de maandultimo reeds te stijgen, nl. met f. 107 mln., doch de hiervoor benodigde middelen kwamen ruim ter beschikking omdat terzelfder tijd 's Rijks Schatkist meer betaalmiddelen naar de markt toevoerde dan aan de markt onttrok. Dat de Staat forse betalingen heeft verricht, kan men afleiden uit het feit, dat de Agent van het Ministerie van Financiën netto f. 137 mln. schatkistpapier heeft geplaatst. Toch daalde het staatstegoed bij De Nederlandsche Bank met f. 132 mln. Onder invloed van deze geldstromen kon het saldo der banken vrijwel op peil blijven, niettegenstaande nog f. 50 mln. valuta bij de Centrale Bank werd gekocht.

In de afgelopen week trad onder invloed van de voortgaande stijging in de bankpapieromloop en het begin der belastingbetaling een verkrapping in. In het lopende jaar is het netto saldo van door de banken in het buitenland uitgezette gelden drastisch verminderd. Stond eind 1965 nog f. 1.009 mln. per saldo uit, eind juli 1966 was dit bedrag tot f. 375 mln. gedaald. Aanvankelijk hebben de banken hun buitenlandse uitzettingen nog uitgebreid. De

hiervoor benodigde middelen konden niet worden ontleend aan een overschot op de betalingsbalans, zodat de banken parallel met de uitbreiding der uitzettingen het bedrag der uit het buitenland aangetrokken gelden hebben verhoogd. Deze laatste stegen zelfs sterker dan die van de bruto uitzettingen, zodat het netto bedrag per saldo daalde.

In juli is men een andere koers gaan varen. Op vrij grote schaal, nl. met f. 601 mln., heeft men de buitenlandse uitzettingen terug getrokken en tegelijkertijd de buitenlandse schulden verminderd.

Zoals gezegd beschikten de banken eind juli slechts netto over f. 375 mln. Enkele jaren geleden hadden de banken nog netto f. 1.865 mln. in het buitenland uitstaan. Het betalingsbalanstekort van de laatste jaren heeft dus wel een grote bres geslagen in de valutareserves der handelsbanken.

Kapitaalmarkt

DE besparingen bij de traditionele spaarbanken blijven in dit jaar achter lopen bij die in 1965. Het spaarverschil heeft in de periode januari/augustus 1966 bij de R-P.S., de algemene spaarbanken en de landbouwkredietbanken f. 877,9 mln. bedragen tegenover f. 976,7 mln. in hetzelfde tijdvak van vorig jaar. Dit heeft uiteraard het aanbod der spaarbanken op de kapitaalmarkt verminderd.

De op deze markt nog steeds bestaande spanningen heeft de Bank voor Nederlandsche Gemeenten niet verhinderd een nieuwe obligatielening uit te geven. Dit is de derde lening dit jaar. De lening die een couponrendement van 7 pCt. heeft, is f. 150 mln. groot, doch ook nu weer behoudt de bank zich het recht voor bij grote belangstelling het leningsbedrag tot f. 200 mln. te verhogen. Bij een uitgiftekoers van 100 pCt. ligt de lening goed in de markt, want

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVERZEKERINGEN N.V.**

A^o 1807

....meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 22 13 22, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

**NEDERLANDSCHE BOND
VAN BOUWONDERNEMERS**

roept sollicitanten op voor een functie ter directe assistentie van de algemeen secretaris.

Na een inwerkperiode en gebleken geschiktheid volgt aanstelling tot

ADJUNCT-SECRETARIS

Academische opleiding en belangstelling voor of kennis van de volkshuisvestingsproblematiek strekken tot aanbeveling.

Voorts worden organisatietalent en stilistische vaardigheid op prijs gesteld.

Sollicitanten kunnen zich vertrouwelijk richten tot de algemeen secretaris, v. d. Spiegelstraat 9 te Den Haag.

vóór de aankondiging stond de 7 pCt. lening 1966 II op 101¹/₈; op vrijdag jl. werd een koers van 101 genoteerd.

Tot en met augustus heeft de bank f. 410 mln. op de emissiemarkt opgenomen. In de regel sluit de bank op de onderhandse markt leningen tot ongeveer een even groot bedrag af. In het tweede kwartaal bijv. werd op de publieke markt f. 261,5 mln. geleend, op de onderhandse markt f. 245,5 mln. Men moet helaas aannemen, dat deze bedragen te gering zijn om in de kapitaalbehoefte van de gemeenten te voorzien.

U reageert op annonces
in „E.-S.B.”?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	23 sept. 1966	30 sept. 1966
Algemeen	343	361 — 253	282	280,1
Internationale concerns	477	513 — 339	383	374,3
Industrie	313	322 — 244	266	270,3
Scheepvaart	136	140 — 100	107	109,1
Banken en verzekering	180	187 — 137	147	148,0
Handel enz.	163	167 — 124	138	140,1

Bron: A.N.P. - C.B.S., Pruiscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 112,50	f. 90,70	f. 88,10
Unilever, cert.	f. 114	f. 85,40	f. 85,90
Kon. Petroleum	f. 147,60	f. 125,20	f. 120,40
A.K.U.	f. 77,80	f. 65,90	f. 65,40
K.L.M.	f. 268	f. 510	f. 476
Hoogovens, n.r.c.	440	330	318
E.M.S.	190	136	136
Kon. Zout-Ketjen	765½	437½	450
Zwanesberg-Organon	f. 171	f. 164,50	f. 165,50
Robeco	f. 222	f. 192	f. 190

New York.

Dow Jones Industrials	964	791	774
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	5,98	6,45	6,52
Aandelen: internationaal b) ..	4,0	.	.
lokale b)	4,2	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	4¾	4¾

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Blaauwhoed N.V.

gevestigd te Amsterdam

Uitgifte

van

nom. f. 8.000.000.- 7¼ pCt. 20-jarige obligaties

in stukken groot nominaal f 1.000.- aan toonder

tot de koers van 99 pCt.

De lening is à parl aflosbaar in de jaren 1972 tot en met 1986, telkenjare op 1 november, voor het eerst op 1 november 1972, en wel in 5 jaarlijkse termijnen, elk groot f 534.000.- en 10 jaarlijkse termijnen, elk groot f 533.000.-.

Vervroegde gehele of gedeeltelijke aflossing is uitsluitend toegestaan op 1 november van elk jaar, voor de eerste maal op 1 november 1977. Geschiedt een zodanige aflossing in de tijd van 1 november 1977 tot en met 1 november 1981, dan vindt dit plaats tot de koers van 101½%; in de tijd van 1 november 1982 tot en met 1 november 1985, dan tot de koers van 101%.

Ondergetekende bericht, dat zij op

dinsdag, 11 oktober 1966

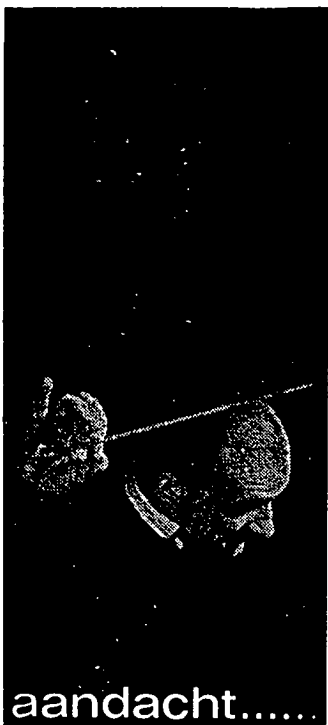
van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

de inschrijving openstelt op bovenstaande uitgifte bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, op de voorwaarden van het prospectus van uitgifte d.d. 3 oktober 1966.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1965 van de vennootschap zijn verkrijgbaar bij de inschrijvingskantoren.

Amsterdam, 3 oktober 1966.

AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat. Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vakijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteert u steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vakijdschriften!

Wie lets te zeggen heeft - adverteert in vakijdschriften

N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE VAN

f'150.000.000.— 7 pCt. 25-jarige Obligaties 1966

(derde lening)

Bij overtekening wordt het recht voorbehouden het bedrag der lening te verhogen tot maximaal f 200.000.000.—.

Grootte der stukken: nominaal f 1000.— en f 500.—.

Na de toewijzing kunnen desgewenst, in de plaats van obligaties, schuldregisterinschrijvingen, groot tenminste nominaal f 100.000.—, worden verkregen.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovengenoemde uitgifte zal zijn opengesteld op

VRIJDAG 7 OKTOBER 1966

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur

TOT DE KOERS VAN 100 pCt.

bij de kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voorzover in genoemde plaatsen gevestigd, van:

Amsterdam-Rotterdam Bank N.V.

Algemene Bank Nederland N.V.

Lippmann, Rosenthal & Co. N.V.

Mees & Hope

H. Oyens & Zonen N.V.

Pierson, Heldring & Pierson

Theodoor Gilissen N.V.

Hollandsche Bank-Unie N.V.

Nederlandsche Credietbank N.V.

Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

alsmede **ten kantore der Vennootschap**

op de voorwaarde van het prospectus d.d. 29 september 1966.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede, in beperkte mate, de statuten en het laatste jaarverslag, zijn bij bovenstaande inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

's-Gravenhage, 29 september 1966.

N.V. Bank voor Nederlandsche Gemeenten.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 26 02 60

**Met „E.-S.B.”
een beter
economisch-politiek
inzicht**

Onafhankelijk bedrijfsadviseur — gepromoveerd academicus — met vele jaren secretariaatservaring en kantoor aan de Koninginnegracht te Den Haag, kan zich nog belasten met

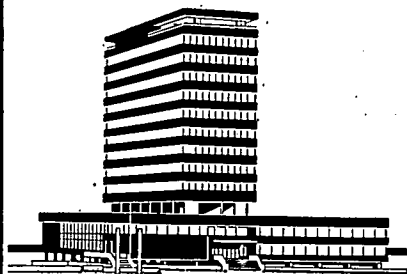
secretariaat

van organisatie of instelling.

Voorkeur voor ondernemersorganisatie of instelling in de dienstenverlenende sector.

Uitnodigingen voor een oriënterend gesprek gaarne onder nr. E.-S.B. 40-1, postbus 42, Schiedam.

COÖPERATIEVE CENTRALE BOERENLEENBANK EINDHOVEN

920 Vestigingen

vraagt ter vervulling van een binnenkort vrijkomende functie bij haar Economisch Bureau een

econoom

in het bezit van het doctoraal examen Economie, bedrijfseconomische richting.

Tot de taak van deze econoom zullen behoren:

- het bestuderen van de gang van zaken in de bedrijfstukken waar onze bank haar werkterrein heeft.
- het onderhouden van contacten met organisaties op dit gebied.
- het verwerken van de verkregen analyses in rapporten en dergelijke.

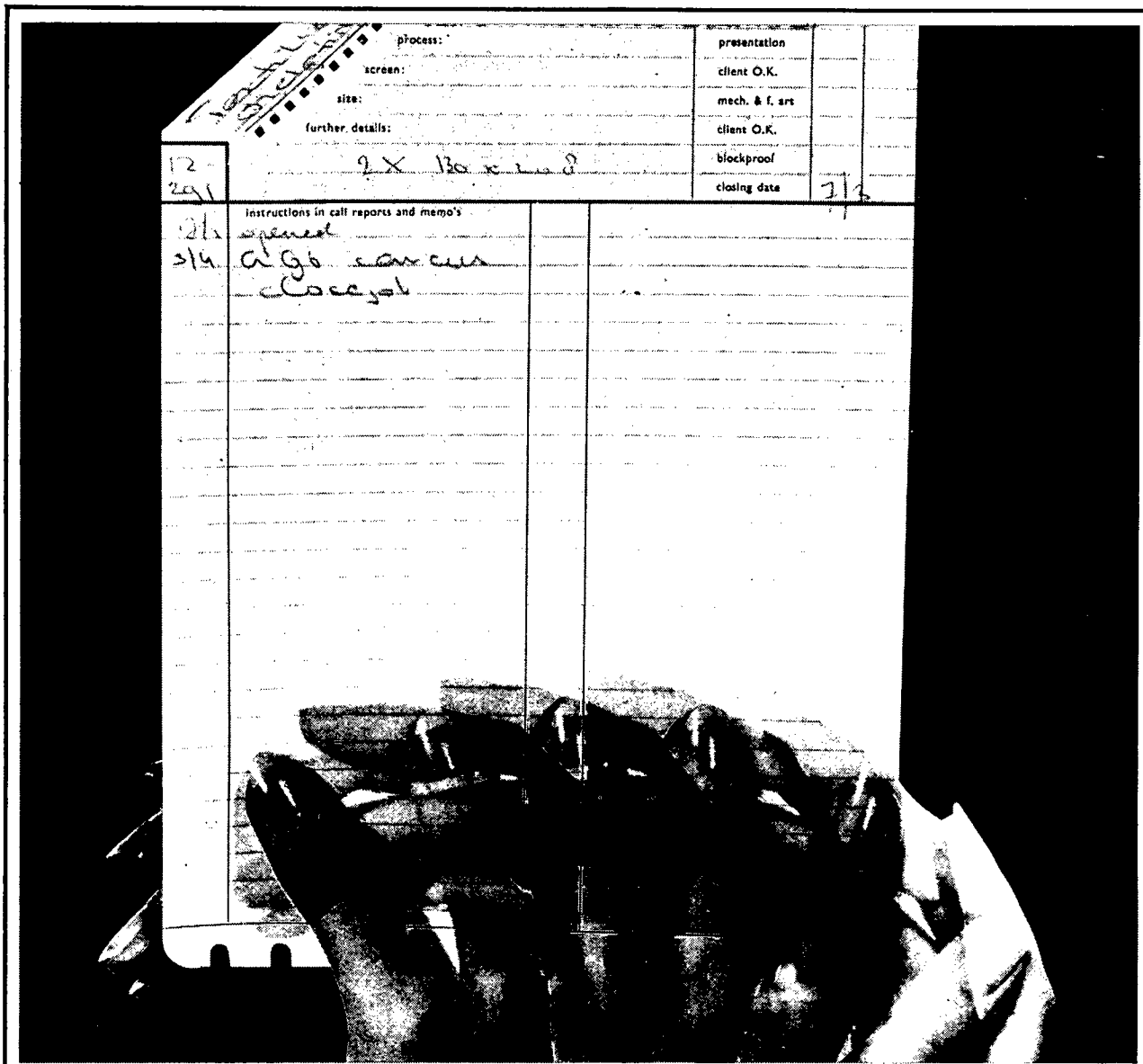
Naast analytische aanleg zullen uitdrukkingsvaardigheid en contactuele eigenschappen van belang zijn voor de uitoefening van deze taak.

In aanmerking komende kandidaten gelieven rekening te houden met een geneeskundig en een psychologisch onderzoek.

Sollicitaties - gaarne voorzien van een recente pasfoto - kunnen ter vertrouwelijke behandeling worden gezonden aan het hoofd Personeelzaken van de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank, Dommelstraat 9 te Eindhoven, onder letter E.

Boerenleenbank

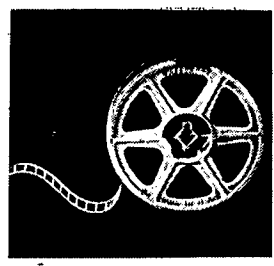
de bank voor iedereen

Met één druk op de knop uit het archief gelicht...

8 Seconden geleden nog in het archief... op Microfilm!

Met één der Kodak Recordak Microfilm systemen kunt u elk opgeborgen document binnen enkele seconden weer bij de hand hebben. Kodak Recordak Microfilm systemen zijn speciaal ontworpen om uitgebreide archieven gemakkelijker en sneller hanteerbaar te maken. Zij laten zich gemakkelijk inpassen in bestaande systemen en bieden daarbij onbeperkte mogelijkheden tot vereenvoudiging en besparing.

Kodak Recordak Microfilm systemen besparen ruimte (tot 98%), werken efficiënt, zijn nauwkeurig, zijn veilig (onbrandbaar) en de kosten van microfilm op zichzelf zijn laag. Ook voor uw bedrijf is er zeker een Recordak Microfilm systeem. Vraag vrijblijvend inlichtingen: bel onderstaand nummer of zend de bon in voor uitvoerige documentatie.

VOOR FEILLOZE REGISTRATIE

.....

BON HH 8

NAAM:

FUNCTIE:

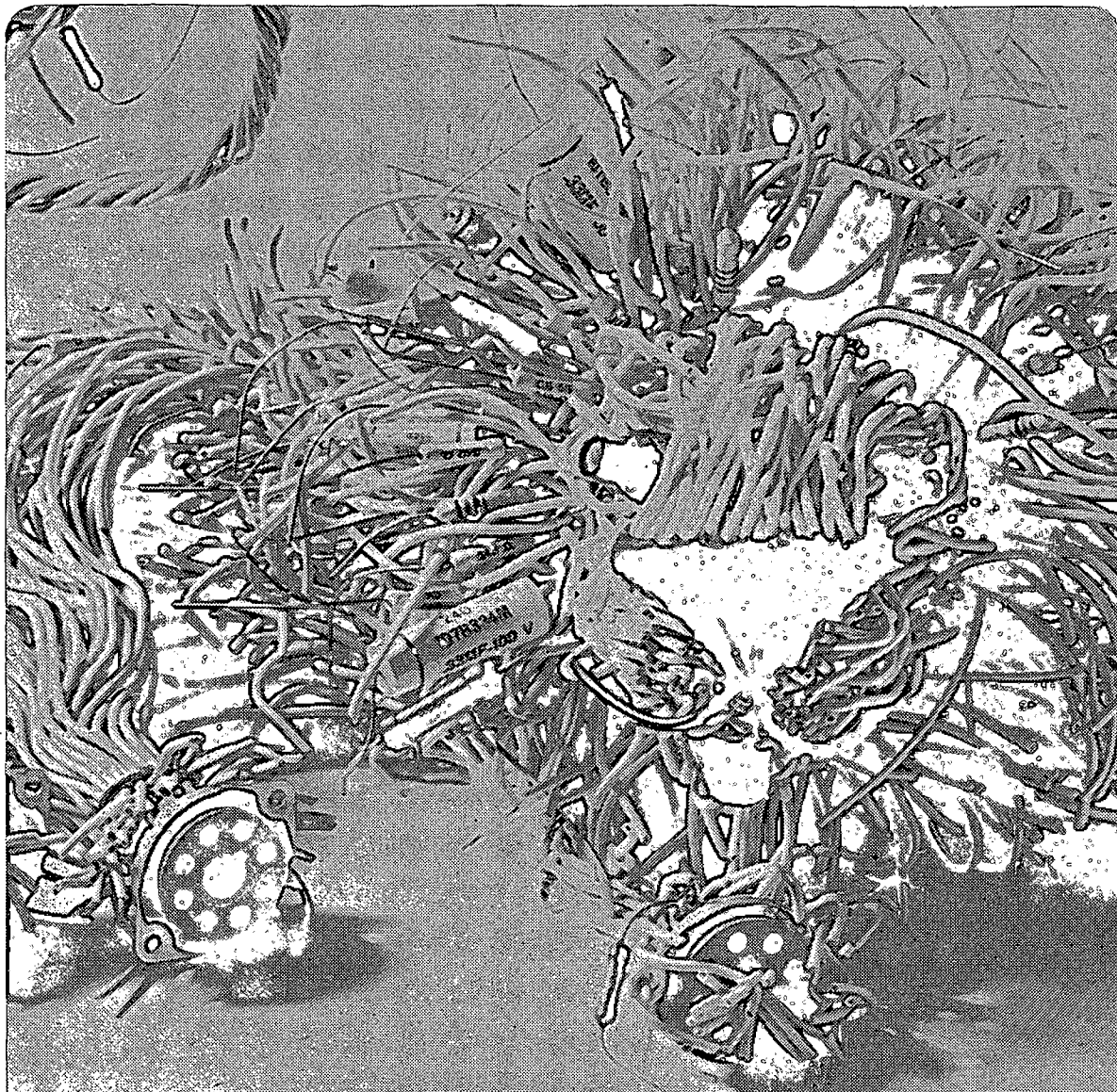
FIRMA:

ADRES:

wenst nadere inlichtingen over Kodak Recordak Microfilm systemen.

KODAK N.V., Den Haag - Postbus 338 - Tel. 070-614121.

.....

Koning van de low-cost computers

Als u op dit moment aan administratieve automatisering toe bent - maar niet van plan bent een koninklijk honorarium te betalen - is de Honeywell 120 de computer die u nodig hebt.

De 120 is 'de goedkoopste magneetbandcomputer ter wereld.

Hij heeft een geheugencapaciteit van maximaal 32.768 tekens.

Hij leest en ponsst gelijktijdig met rekenen.

Met drie magneetbanden kost hij minder dan f 500.000,-

De 120 is de junior van een

koninklijke familie - de Honeywell SERIE 200. Een serie computers die volledig compatibel is.

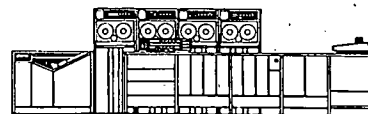
Als de 120 te klein voor u wordt, componeren we een groter systeem voor u - aangepast aan uw nieuwe eisen. Dat kunnen we omdat al onze hardware en software een bloksgewijze opbouw heeft.

Geen verspilling van capaciteit, geen verspilling van geld.

Want terwijl u groeit breidt u het systeem uit - geleidelijk en daardoor economisch verantwoord. Wij noemen deze nieuwe conceptie:

Dimensional Data Processing.

Bent u geïnteresseerd? Schrijf of bel Honeywell Electronic Data Processing, James Wattstraat 100, Amsterdam. Telefoon (020) 92 22 29.

Honeywell

Electronic Data Processing.

Cantine Pakhuismeesteren N.V., Rotterdam

Dit is een van de nu al 153 bedrijfscantines die terecht Iglo diepvries maaltijden verstrekken!

Wat zijn Iglo diepvries maaltijden?
Even vernuftig als eenvoudig. Een warme maaltijd voor uw personeel met een minimum aan materiaal! Nu kan uw bedrijf volstaan met een diepvrieskast en een verwarmingsoven, waarin 36 of 72 maaltijden binnen een half uur gebruiksklaar worden gemaakt, op elk moment dat u wenst. En... keuze uit meer dan twintig gerechten of samenstellingen.

Wat kosten Iglo diepvriesmaaltijden?
Rekent u zelf even mee... Géén grote onrendabele investeringen, géén opslagruimte, geen tijdverlies, geen afwas van borden, niets meer schoon te maken, te schillen of te snijden, nauwelijks personeel... en toch elk uur van de dag complete maaltijden voorradig. Hoe u ook rekent, de uitkomst is altijd: voordelig.

Het Iglo warme maaltijden systeem wordt onder meer gebruikt door:
N.V. Drukkerij J. van Boekhoven te Utrecht • Theodorus Niemeyer N.V. te Groningen • Dow Chemical Internationaal N.V. te Spijkenisse en Terneuzen • Ministerie van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid te Den Haag • N.V. Rotterdams Nieuwsblad te Rotterdam • Albatros Superfosfaatfabrieken N.V. te Rotterdam • Technische Hogeschool te Delft • Lips' Brandkasten- en Slotenfabriek te Dordrecht • I.C.I. (Holland) N.V. te Rozenburg • P.T.T. Telegraafkantoor te Amsterdam • Sociale Verzekerings Bank te Amsterdam • Bull-Nederland N.V. te Amsterdam • N.D.S.M. te Amsterdam • Luycks Produkten N.V. te Diemen • Conrad Stork N.V. te Haarlem.

IGLO DIEPVRIESMAALTIJDEN

Richt uw verzoek om inlichtingen aan Iglo N.V., de heer J. van der Zeijden, Nijenoord 1 A, Utrecht, tel. 030-35641.